



Pierre Bourdieu'nün Dil Sosyolojisi

Pierre Bourdieu's Sociology of Language

Sedat Demir^a

^a Dr., Bağımsız Araştırmacı, Bursa, Türkiye.
E-posta: demirsedt@gmail.com

ÖZ Bu çalışma, Pierre Bourdieu'nün dil sosyolojisi üzerine bir incelemedir. Bourdieu'nün dil çözümlemeleri, hem eğitim gibi çalışma alanlarının gölgesinde kaldığı hem de genel sosyolojisi içinde gömülü biçimde yer aldığı için yeterli ilgiyi görmemiştir. Oysa Bourdieu'de, genel sosyolojisiyle uyumlu güçlü bir dil sosyolojisi mevcuttur. Bu çalışmanın amacı, Bourdieu'nün dil analizlerini genel sosyolojisi içinde konumlandırmak ve böylece Bourdieu'ü dil sosyolojisini çerçeveledirerek tartışmaya açmaktır. Bourdieu, dil üzerine çözümlemelerine dilbilimin dili tanımlama biçimine yönelik eleştiriyi başlar. Ona göre dilbilimsel yaklaşımlar, dilin ve dil kullanımının toplumsal ve politik koşullarını ikincil düzeye indirger; dili, toplumsal yapı ve güç ilişkilerinden bağımsız soyut bir sistem olarak analiz eder. Bourdieu'nün temel iddiası, toplumsallığın dil ve dil kullanımı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğudur. Bu çerçevede Bourdieu, dilin toplumsal açıdan belirli bir sermayeyle donatılmış sembolik güç olarak nasıl iş gördüğü probleminde odaklanır. İlgili çalışmalarında dilin toplumsal alanlardaki hiyerarşik konumlarla nasıl ilişkilendiği, sınıfsal farklılıkların dilsel sermayeyi nasıl belirlediği, meşru dilin devlet mekanizmasıyla nasıl tahkim edildiği ve eğitim aracılığıyla nasıl toplumsallaştırıldığı analiz edilir. Bu analiz; dilsel habitus, dil piyasası, dilsel sermaye, sembolik şiddet, sembolik güç ve sansür gibi kavramsal inşalar üzerinden gerçekleştirilir.

Anahtar Kelimeler

dil sosyolojisi • dilsel habitus • dil piyasası • sembolik şiddet • sembolik güç

ABSTRACT This study examines Pierre Bourdieu's sociology of language. Bourdieu's language analyses have not received sufficient attention, both due to having been overshadowed by such fields as the sociology of education as well as remaining embedded within his general sociology. Still, Bourdieu has developed a strong sociology of language consistent with his broader sociological framework. This study aims to situate Bourdieu's language analyses within his general sociology, thereby framing the Bourdieusian sociology of language as a distinct field of discussion. Bourdieu began his language analysis with a critique of linguistics' definition of language. According to him, linguistic approaches tend to reduce the social and political conditions of language and language use to secondary considerations, analyzing language as an abstract system independent of social structure and power relations. Bourdieu argued sociality to have a decisive influence on language and language use. In this respect, he focused on how language functions as a symbolic power endowed with a specific form of social capital. Bourdieu analyzed in his works how language relates to hierarchical positions in social spaces, how class differences determine linguistic capital, and how legitimate language is reinforced by state mechanisms and socialized through education. He carried out these analyses using conceptual constructions such as linguistic habitus, linguistic market, linguistic capital, symbolic violence, symbolic power, and censorship.

Keywords

sociology of language • linguistic habitus • linguistic market • symbolic violence • symbolic power



Demir, S. (2026). Pierre Bourdieu'nün dil sosyolojisi. *Krisis*, 2(1), 27-62. <https://doi.org/10.65552/krisis.2026.2.1.003>

EXTENDED ABSTRACT

The minimum requirement for discussing the sociology of language is to analyze language in relation to social and collective life. This relationship is established at three different levels: Language as it constitutes social life, language as it expresses social life, or language as the foundation of social life. These three theses represent the meta-theoretical positions in the sociology of language: where sociality determines language and its use, where language and its use determine sociality, or where the two mutually determine one another. The sociology of language's framework can be said to be woven around these three.

Historically, the sociology of language dates back to the 1950s, gained particular visibility in the late 1960s due to the influence of studies in the field of sociolinguistics. However, it is yet to be well-developed within sociology when compared to such subfields as the sociology of education, religion, and politics. Several reasons for this include the facts that classical sociologists apart from Durkheim did not address the problem of language in their work, that the problem of language has been evaluated within such subfields as the sociology of education and knowledge, and that the field the literature describes as the sociology of language has been largely confined to the conflict between linguistics and sociolinguistics. In this context, the extent to which philosophy's turn to the language movement influenced the development of the sociology of language as a field is debatable.

This article examines Pierre Bourdieu's sociology of language, which argues sociality to have a decisive influence on language and its use. Bourdieu's initial point in his analysis of language was a critique of how linguistics defines language. According to Bourdieu, linguistic approaches have relegated the specific social and political conditions of language and its use to secondary considerations, viewing language as an abstract system, despite language not being definable as an abstract system independent of social foundations and power relations. In Bourdieu's relevant works, the main problem involves how language functions as a symbolic power endowed with a certain social capital. Bourdieu analyzed how language relates to hierarchical positions in social spaces, how class differences determine linguistic capital, and how legitimate language is reinforced by the state mechanism and socialized through education. From Bourdieu's perspective, different social classes define a legitimate social world in accordance with their own interests, with this definition being imposed on subordinate social classes through specific mechanisms. Language and its use are one of the most prominent examples of this definition.

In Bourdieu's sociology, language is an object of conflict and struggle in the reproduction and perpetuation of inequalities, a social phenomenon in which social division is clearly evident. Language being standardized by a state and legitimized by those in influential positions (e.g., linguists), as well as its social validity and use being created through educa-

tion, are achieved through specific power relations, whose plane of relations is reinforced by symbolic violence. These relations are effective because they are equipped with symbolic violence. In other words, certain monopolies exist in the field of language, and in this context, different social classes engage in a struggle to obtain or maintain the monopoly of legitimate symbolic violence. In relation to the concepts of habitus, field, and symbolic violence, Bourdieu's general theory states linguistic capital to not be a seemingly neutral capital accessible to everyone under equal conditions but to instead be acquired unequally. According to Bourdieu, this is due to language being a mechanism or even an ideological apparatus through which relations of domination in various fields are reproduced. Language and its use are determined by the forms of relationship between historically embodied structures and objective arrangements. In this context, the condition for analyzing linguistic practices is to analyze under what conditions and within what kind of legitimate sphere individuals can speak. In other words, establishing and practicing a sociology of language is only possible by prioritizing the social conditions that influence language regarding its internal structure.

Although the problem of language occupies a key position in Bourdieu's body of work, it cannot be said to have received sufficient attention. His language analyses in particular have not been sufficiently discussed in the Turkish literature. Of course, this situation cannot be explained solely by the secondary literature on Bourdieu's sociology, because he himself overshadowed the problem of language in his studies (e.g., in such fields such as the sociology of education). Meanwhile, the insufficient development of the sociology of language has affected interest in Bourdieu's language analyses.

Bourdieu made language an object of sociological inquiry by critiquing linguistics and sociolinguistics. These radical critiques and his defining language as an object of struggle have narrowed the sociological context of language. Nevertheless, Bourdieu possessed a strong sociology of language consistent with his overall sociology. This study aims to position Bourdieu's language analyses within his sociology, thereby framing the Bourdieusian sociology of language and opening it up for discussion.

Bir dil sosyolojisinden bahsetmenin temel koşulu, dili toplumsal ve kolektif yaşamla ilişkili olarak görmek ve analiz etmektir. Bu ilişki farklı düzeylerde kurulabilir: dil toplumsal yaşamı kurar, toplumsal yaşamı ifade eder ya da toplumsal yaşamın temelidir (Hawkins, 2013). Bu tezler, dil sosyolojisindeki üç temel metateorik konuma işaret eder: toplumsallığın dil ve dil kullanımını belirlemesi, dil ve dil kullanımının toplumsallığı belirlemesi ya da ikisinin karşılıklı olarak birbirini belirlemesi. Dil sosyolojisi olarak nitelendirilen alanın bu üç konum üzerinden şekillendiğini söylemek mümkündür.

Dil sosyolojisinin temelleri 1950’lerde atılmış ve alan, 1960’lardan sonra sosyal bilimlerde görünürlük kazanmıştır. Sosyolojide nispeten uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen dil sosyolojisi ana akım sosyoloji içinde yeterince gelişmiş bir alt alan olarak değerlendirilemez. Klasik sosyologların çalışmalarında dil problemini sınırlı biçimde ele almış olmaları; dil probleminin eğitim sosyolojisi ve bilgi sosyolojisi gibi alt alanlar içerisinde değerlendirilmesi; literatürde dil sosyolojisi olarak nitelendirilen alanın büyük ölçüde dilbilim ve sosyodilbilim tartışmasına sıkıştırılması; sosyodilbilimin yer yer dil sosyolojisinin işlevini üstlenmesi bu durumun başlıca nedenleri arasında sayılabilir. Bu bağlamda felsefedeki dile dönüş hareketinin dil sosyolojisinin bağımsız bir alan olarak gelişmesinde ne ölçüde etkili olduğu ayrıca tartışmalıdır.

Bu makale, toplumsallığın dil ve dil kullanımı üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu ileri süren Pierre Bourdieu’nün dil sosyolojisini konu edinir. Dil çözümlemeleri, Bourdieu’nün çalışmalarının önemli bir bölümünü oluşturmaya (Susen, 2013) ve Bourdieu Türkiye’de sosyal bilimler alanında etkili bir isim olmasına rağmen (Nur ve Koytak, 2014), Türkçede Bourdieu’nün dil araştırmalarına yönelik derli toplu bir çalışma bulunmamaktadır. Yabancı literatürde ise Bourdieu’nün dil çözümlemeleri uzun zamandır tartışılrsa da bu tartışmalar ana akım Bourdieu çalışmaları içinde merkezi bir konuma sahip değildir.

Bourdieu’nün dil analizlerinin genel sosyolojisi içinde gömülü kalmış olması, bu ihmalin ilk nedeni olarak görülebilir. Bu durumu besleyen en önemli husus, söz konusu analizlerin özellikle eğitim sosyolojisi alanındaki çalışmaların gölgesinde kalmış olmasıdır. Nitekim Bourdieu de temel çalışmalarını dil sosyolojisi başlığı altında değil, daha çok eğitim, devlet, alan, habitus ve sembolik iktidar problemleri çerçevesinde yürütmüştür. Diğer bir neden ise dil sosyolojisinin sosyolojide yeterince gelişmiş bir alt alan hâline gelmemiş olmasıdır. Bununla birlikte Bourdieu’de, genel sosyolojisiyle uyumlu güçlü bir dil sosyolojisi mevcuttur. Bu çalışmanın amacı, Bourdieu’nün dil analizlerini sosyolojisi içinde konumlandırmak ve böylece Bourdieücü dil sosyolojisini çerçevelendirerek tartışmaya açmaktır.

Bourdieu dil üzerine erken tarihlerde, 1970’lerde yazmaya başlar ve makale düzeyindeki bu çalışmaları 1982 yılında toplu bir şekilde Fransızca olarak yayımlanır. Daha sonra, 1991’de John B. Thompson editörlüğünde, başka metinleri de eklenerek *Language and*

Symbolic Power adıyla İngilizce olarak yayımlanır. Bu çalışma onun dil sorununa nasıl yaklaştığını ortaya koyan temel metin olarak kabul edilebilir. *Language and Symbolic Power*, Thompson'ın ilgili konu üzerine yazdığı uzun bir metinle Bourdieu'nün farklı zamanlarda ve yerlerde yayımladığı 11 makalesini içerir. Bu çalışma dışında, başka metinleri ve verdiği röportajları bulunur. Yine onun diğer çalışmalarında, özellikle eğitim ve devlet üzerine çalışmalarında da dil önemli bir inceleme nesnesi olarak karşımıza çıkar.

Bourdieu dil sosyolojisini dilbilim ya da sosyodilbilim üzerinden değil, doğrudan sosyoloji içerisinden yapar, bu alanların dile yaklaşımlarının eleştirisinden başlayarak bir dil sosyolojisi kurma çabasıdır. Dilin sosyolojik analizin bir nesnesi kılınması, referans noktasının toplumsallığa kaydırılmasıyla ancak mümkün olduğu için Bourdieu'nün dil analizleri onun genel sosyolojik kuramından ayrı değerlendirilemez. Çünkü onun dil çalışmaları genel ontolojik ve epistemolojik kabulleri çerçevesinde şekillenmiştir (Myles, 1999, s. 880; Hanks, 2005, s. 68; Susen, 2013, s. 200; Thompson, 1991, s. 2; Salö, 2015, s. 530; Jenkins, 2006, s. 99; Collins, 1998, s. 725). Dil çözümlemelerinde inşa ettiği *dilsel habitus*, *dil piyasası*, *sansür*, *otosansür*, örtmece, *dilin meşrulaştırılması*, *dilsel tahakküm*, *söylem* vs. gibi kavramlar *habitus*, *alan*, *sermaye*, *sembolik güç*, *sembolik şiddet*, *tahakküm ilişkileri* gibi genel sosyolojisindeki kavramsal inşalarla birlikte değerlendirildiğinde ancak anlamlandırılabilir.

Dilbilime Karşı Dilin Sosyo-Ontolojik Temeli

Bourdieu için dil üzerine bir araştırma temelini dilbilimden ve sosyodilbilimden değil, sosyolojiden almalıdır.¹ Bourdieu'nün dilbilimin dil kavrayışlarına yönelik eleştirisinin temelinde sosyal bir olgu olarak dile dair bazı ontolojik varsayımlar bulunur. Diğer bir ifadeyle Bourdieu dilin sosyal ontolojik konumunu ortaya koymaya çalışır. Bundan dolayı Bourdieu dil çözümlemelerine dilbilim eleştirisiyle başlar. Ona göre “[S]osyoloji, dilbilimin ve kavramlarının bugün hala sosyal bilimler üzerinde uyguladığı tüm tahakküm biçimlerinden, ancak bu bilimin kurulmasını sağlayan nesne inşası işlemlerini ve onun temel kavramlarının üretimini ve dolaşımının toplumsal koşullarını gün ışığına çıkarak kurtulabilir.” (Bourdieu, 1991a, s. 37). Dil üzerine bir analizde dilbilimin dilin içsel analizine dayanan kavramlarından önce, daha belirleyici olan toplumsal koşullar dikkate alınmalıdır. Böyle bir öncelik sağlanmadan bir dil sosyolojisi kurmak yetersiz kalacaktır. Burada bir yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için Bourdieu'nün dilbilim ve sosyodilbilime yönelik eleştirilerinde dilin gramatik boyutunu inkâr etmediğini belirtmek gerekir. O, *Linguistik* yaklaşımların dil oluşumu ve kullanımının özgül toplumsal ve politik koşullarını kabul ettiklerini ifade eder.

¹ Bourdieu'nün dil alanında yapmış olduğu çalışmalar dilbilim ve sosyodilbilim alanında etki etmiştir. Bkz. (Salö, 2015, s. 531-534, s. 536).

Bourdieu benzer bir tutumu sosyodilbilimcilere karşı da ortaya koyar. Sosyodilbilime karşı olarak Bourdieu sosyodilbilimcinin özellikle araştırma esnasındaki tutumu üzerinden bir eleştiri geliştirir. Genellikle sosyodilbilimci tahakkümün etkilerini göz ardı eden bir anket durumunu düşünür. Sosyodilbilimde genellikle bir dil kullanımında sahip olunan sermaye dikkate alınmaz. Çünkü toplanan veriler, onun bakış açısından sabit bir duruma aittir, kendisi ve anketörle olan ilişki gibi. “İlişkiyi kontrol altına almanın tek yolu, piyasadaki durumlardan yalnızca birine öncelik verip konuşmanın hakikatini, en hakiki halk ağzını, yalnızca bu koşullar altında üretilen söylemde aramak yerine, piyasadaki farklı durumları değişken olarak ele almak suretiyle ilişkinin kendisini bir değişken haline getirmektir (Bourdieu, 2016a, s. 158). Bourdieu açısından sosyodilbilim argo, söyleyiş, lehçe, tonlama, sözlü repertuar, sosyal temsiller vb.nin tekrarlanan oluşumlarını toplama eğilimindedir. Fakat tüm konuşma biçimlerinin veya bölgesel aksanların toplumsal değerlendirilmesinin değişen doğasını yaratmada iş başında olan iktidar mekanizmasını gözden kaçırır. Burada kritik olan söylemdeki yapısal farklılıkların basitçe keşfedilecek, sayılacak ve kategorize edilecek şeyler olmamasıdır. Bunlar aynı zamanda söylemsel mücadelelerde değişen “savaş hatlarını” veya yaygın “durma” konumlarını gösterirler (Myles, 1999, s. 886).

Bourdieu’nün dilbilime ve sosyodilbilime yönelik eleştirisinin temelinde özgül toplumsal ve politik koşulların tali bırakılması, epifenomenal yapılmasıdır (Thompson, 1991, s. 2; Bourdieu, 2016b, s. 121). Bourdieu dil sosyolojisi modelinin dilbilime bir meydan okuma veya onun yerini almaya çalışma gibi bir amacının olmadığını ifade eder. Onun itirazı “üretimünün toplumsal koşullarına borçlu olduğu her şeyi göz ardı eden, soyut olarak tanımlanmış, katı dilsel bir” yeterlilikle, tüm konjonktürel tekilliği içinde söylemin yeterli bir açıklamasını vermeye çalışılmasınadır (Bourdieu, 1991a, s. 37-38). Bourdieu’de söylem, dilin kendisine veya içsel yapısına ait bir unsur değil, failerin konuşma eğilimindeki toplumsal farklılıkların bir ürünüdür. Çünkü bir söylem yalnızca dilbilgisi açısından doğru olduğu için değil, etkililik açısından bunu aşan toplumsal olarak kabul edilebilir olduğu, yani işitildiği, inanıldığı ve dolayısıyla verili bir üretim ilişkileri durumu içinde etkili olduğu sürece ancak var olduğu biçimde var olabilir (Bourdieu, 1991b, s. 76).² Bourdieu için dilin toplumsal ilişkilerde oynadığı rol, onu belirleyen toplumsal koşulların öncelikli analiziyle ortaya konulabilir. Dil analizinde öncelikli olan dilin gramatik yapısı değil, dil kullanım sermayesinin toplumsal uzamdaki konumlara göre farklılaşmasının toplumsal neden ve koşullarla izahıdır. Her dilsel etkileşim ne kadar kişisel ve önemsiz görülürse görülsün hem ifade ettiği hem de yeniden üretilmesine yardımcı olduğu toplumsal yapının izini taşır (Thompson, 1991, s. 2). Burada kabul edilen ve analizin üzerine inşa edildiği varsayım, dilin en temel özelliğinin toplumsal oluşudur. Susen, Bourdieu’nün dili toplumsal bir olgu olarak kavrayışını şu şekilde ifade eder:

² Bununla birlikte Bourdieu dilde zamansallığın rolünü vurgulamak için gündelik dil ve fenomenolojik ilkelere dayanmaktadır. Özellikle Husserl’in *protension* ve *project* arasındaki ayırımından büyük ölçüde yararlanır (Myles, 1999, s. 882-883). Bu bağlamda tarihsel analiz üzerinden Bourdieu’de toplumsal değişim problemini tartışan bir metin için bkz. (Calhoun, 2015).

[D]il, insan eyleminin hem toplumsal olarak inşa edilmiş hem de toplumsal olarak yerleşik bir gücüdür: toplumsal olarak inşa edilmiş bir güç olarak dilin varlığı, dilsel ifadelerin kolektif üretime bağlıdır; toplumsal olarak yerleşik bir güç olarak varlığı, dilsel ifadelerin kolektif çerçevelenmesine bağlıdır. Dil kolektif olarak üretildiği ölçüde, insan etkileşimi süreçleri yoluyla sosyal olarak inşa edilir; dil kolektif olarak çerçevelendiği süreçte, insan etkileşimi bağlamlarına sosyal olarak gömülüdür (Susen, 2013, s. 201).

Bourdieu dilin sosyo-ontolojik konumunu ortaya koymak ister ve dilbilime yönelik eleştirileri büyük oranda Saussure, Chomsky ve Austin gibi dil bilimciler üzerinden yapar. Eleştiri biçimsel ve yapısal dilbilime yöneliktir. Bu yaklaşımın en belirgin örnekleri de Saussure ve Chomsky'nin çalışmalarıdır. Saussurecü model ve onun varsayımları kabul edildiğinde, sosyal dünya bir sembol değiş tokuşlar evreni olarak görülür. Eylem ise Saussure'ün *parole* gibi, bir şifre veya kod, dil veya kültür aracılığıyla deşifre edilmeye mahkûm bir iletişim eylemine indirgenir (Bourdieu, 1991a, s. 37) ve dilin temellük edilmesinin toplumsal ve ekonomik koşulları sorunu, gündeme getirilmeye gerek duyulmadan çözülmeye çalışılır (Bourdieu, 1991c, s. 43).³ Bourdieu, Saussure'ün *langue* (dil) ve *parole* (konuşma) ile Chomsky'nin *yetkinlik* ve *performans* arasında yaptıkları ayrımı karşı çıkar. Çünkü ona göre kodlama süreci dilsel pratikleri zaten içerisinde taşır. Bu ayrım dilbilimsel modellerin ima ettiği türden tekdüze, dilsel toplulukların var olmadığını ifade eder. Dilbilim bunu yaparken kendi nesnesini doğallaştırır. Bir göstergeler sistemi olarak dil doğal, özerk bir sistem olarak benimsenir. *Langue* (dil) ile *parole* (konuşma) ayrımı yapılarak dil, günlük yaşamın tezahürlerinden özerk tutulur ve soyut bir sistem olarak görülür. Bilindiği gibi *langue* yani dilsel yapı kolektif bir alanda faillerin birbirlerini karşılıklı olarak anlamalarına imkân sağlayan bir kod oluştururken; *parole* yani konuşma edimi dilin sunduğu bu kodlar sayesinde faillerin iletişimlerine zemin sağlar. *Langue* ile *parole*, kod ile konuşma arasında keskin metodolojik ayrım yapılır ve kodun faile dışsal olarak var olduğu ifade edilir.⁴ Benzer şekilde dilin biçimsel özelliklerine öncelik verilerek sadece konuşmacının yetkinliği (Chomsky'de olduğu gibi) ön plana çıkarılır (Bourdieu, 2016a, s. 48-49; Thompson, 1991, s. 4; Jenkins, 2006, s. 99).

Bourdieu benzer bir sebeple dil sosyolojisinde önde gelen sosyolog Bernstein'in kod kavramına da karşı çıkar.⁵ Bourdieu kendisi ile Bernstein arasında benzer bir çözümlemenin yapılmasını eleştirir. Çünkü ona göre dil ve sınıf arasındaki ilişkinin kod kavramı üzerinden

³ Edelman, Saussure'den göstergenin keyfilliğini, farklılıktaki anlamın kaynağını, dilin keyfilliğini öğrenmemiş olsaydı; Bourdieu'nün toplumsal bağlamın dil üzerindeki etkilerini onlar kadar kavrayışlı bir şekilde inceleyebilmesinin pek olası olmadığı ifade eder (Edelman, 1992, s.718).

⁴ Saussurecü dilbilimini sosyolojik bağlamda tartışan ve bu bağlamı Durkheim üzerinden kuran bir metin için bkz. (Lemert, 2011). Yine Saussure'ün dilbilim anlayışını Bourdieu ile karşılaştırmalı analiz eden bir metin için bkz. (Köçler, 2019).

⁵ Bourdieu ve Bernstein'in sosyolojik teorileri arasında benzerlikler kurulur. Bu bakımdan özellikle eğitim sosyolojisi alanında farklı kavramlar kullansalar da birbirlerine benzer analizler gerçekleştirdikleri ifade edilir. İki ismin karşılaştırıldığı metinler için bkz. (Harker ve May, 1993; Atkinson, 1985, s. 156-182; Gorder, 1980).

yapılması sınıfların doğası gereği belirli ifade biçimlerine, kelime dağarcığına veya söylem tarzlarına sahip olarak görülmesi demektir. Oysa sınıf habitusuyla ilişkilendirilen dilsel yapılar, *kurallar* olarak değil, bulunulan *konumlar* olarak görülmelidir. Eleştiri nedensel ilişkinin yanlış kurulmasına dayanır. Ona göre Bernstein yaslandığı antropolojik ve felsefi geleneklerin varsayımlarını göz önüne sermediği için ortaya çıkarıcı ve birleştirici ilkesi dille farklı ilişkilere dayanan farklılıkları, “sözdiziliminin karmaşık derecesi gibi dile içkin özelliklere indirgeme eğilimindedir. Üretici habitus (yani dille ilişki), ürüne (belli bir dil yapısı) indirgenmekten kaçınılmadığı takdirde” dil ve davranışlar belirleyici bir ilke olarak kavranır. Yani “dilsel ürün onu üreten davranışların üreticisi olarak alınmış olur. Bu türden bir dil sosyolojisine içkin olan yapıya ilişkin gerçekçilik, dilin yapısı da dâhil pek çok şeyi etkileyen davranışlar sisteminin üretildiği toplumsal şartları araştırma şartlarının dışında tutma eğilimindedir” (Bourdieu ve Passeron, 2015, s. 156-157). Bourdieu açısından Bernstein her ne kadar sosyolojik ilkelerle bir dil sosyolojisi kurmaya çalışsa da çalışmaları dilbilimin temel mantığının güdümündedir.

Bourdieu’ya göre cari linguistik disiplini dil konusunda yapılacak çalışmaların temel amacının iletişimin dayandığı varsayımları çözümlemek olduğu konusunda sosyolojiyle aynı görüştedir. Fakat bu amacın çözümlenme biçimi konusunda derin bir fark bulunur. Çünkü linguistik yaklaşım bu varsayımları dilin içsel yapısında temellendirir. Diğer bir ifadeyle dilin temeli ve dolayısıyla aslı gerçekliği koddur. Bu temel Saussure’de *langue* (dil) ve Chomsky’de *yetkinlik*dir. Ona göre:

Dilbilimcilerin, *toplumsal oluşum yasalarını* göz ardı ederek ve toplumsal oluşumunu maskeleyerek, teorilerine yalnızca önceden inşa edilmiş bir nesneyi nasıl dâhil ettiklerinin bir göstergesi olarak Saussure’ün *Course in General Linguistics*’de dil ve uzam arasındaki ilişkiyi tartıştığı pasajdan daha iyi bir örnek yoktur. Dili tanımlayanın mekân değil, kendi mekânını tanımlayanın dil olduğunu kanıtlamaya çalışan Saussure, ne lehçelerin ne de dillerin doğal sınırlarının olmadığını gözlemler; bu, kendilerini taşıyıcıları yapmaya istekli konuşan failer kümesi aracılığıyla kendi özerk mantığının içkin gücüyle kendi yayılma alanını belirleyen fonetik bir yeniliktir. Bir dilin iç dinamiklerini, yayılmasının sınırlarının biricik ilkesi haline getiren bu tarih felsefesi, belirli bir ‘konuşan failer’ kümesinin pratikte resmi dili kabul etmeye yönlendirildiği uygun politik birleşme sürecini gizler (Bourdieu, 1991c, s. 44).

Dilbilgisi kisvesi altında, sözlük kisvesi altında, imla kuralları, hükümet tavsiyeleri, dilbilgisi hocaları, imla kılavuzları biçiminde vb. nesnellikte kök salar ve doğru, yani düzeltilmiş biçimde yazma ya da doğru şekilde yazılması gerektiğini düşünme [...] yatkinlıkları biçiminde zihni yapılar da yer alır. Önemli olan, imlanın gerekliliğine doksa tarzı bir iştiraktır. Devlet hem imla hocalarının, hem de imla için ölmeye hazır insanların mevcudiyetini sağlama gücüne sahiptir (Bourdieu, 2015c, s. 151).

Bourdieu yalnızca dilbilimcilerin inceleme nesnesi olarak analiz ettikleri şeyin farklı biçimlerde doğal bir verilmişlik olmadığını söylemekle kalmıyor, aynı zamanda ve esas olarak bu tür bir analiz yönteminin eşitsizlikleri üreten ve yeniden üreten tahakküm ve iktidar mekanizmalarını maskeleyişini de söyler. Böylece onun için dil sosyolojisinin görevi eşitsizlikleri üreten ve yeniden üreten tahakküm ve iktidar mekanizmalarını kelimenin gerçek anlamında ifşa etmektir. Susen'in ifade ettiği gibi failler ne zaman karşılıklı anlayışa yönelik iletişimsel bir yönelim sarf etse; bu, karşılıklı rekabete girmek demektir. Yani dilsel güç bir toplumsal güç meselesidir aynı zamanda. Bundan dolayı (Habermasçı anlamda) rasyonel olarak ileri sürülen her *geçerlilik iddiası*, ilişkisel olarak belirlenmiş bir *meşruiyet iddiası* olarak kabul edilebilir (Susen, 2013, s. 200). Burası Bourdieu'nün dil analizlerini tarihsel bir okumayla devlete bağladığı uğraktır.

Devlet ve Dil İlişkisi

Bourdieu, dil analizlerini toplumsal eşitsizlikler üzere inşa ederken, diğer bir deyişle dilsel eşitsizlikleri toplumsal eşitsizliklerin bir tür yansıması olarak görürken; dilin doğallaştırmasına karşı tarihsel bir bakış açısı benimser. Tarihsel okuma, dili doğallaştırmaya karşı metodolojik bir dikkat olarak benimsenir. Bu bağlamda Bourdieu tarihsel okumayla aynı zamanda dilin doğallaştırılmasının sosyal ve politik koşullarını da gösterir.

Büyük çatışmaları içeren ve karmaşık bir tarihsel süreç içerisinde, diğer diller ve lehçeler ortadan kaldırılır veya ona tabii kılınırken; belirli bir dil baskın ve meşru dil olarak ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreçte belirli çatışmalarla ortaya çıkan bu baskın ve meşru dil, dilbilimcilerin genellikle gözden kaçırdığı veya önemsemedikleri şeydir. Dilbilimcilerin “idealize edilmiş dilleri veya konuşma toplulukları, kendisine belirli bir topluluğun tek meşru veya resmi dili statüsü kazandıran bir dizi toplumsal-tarihsel koşul tarafından önceden inşa edilmiş bir nesnedir.” (Thompson, 1991, s. 5). Bourdieu'nün dil çalışmalarında sorsallaştırdığı durum, bu şekilde kabul edilen dilin bizatihi “doğası”dır. Temel araştırma alanlarından olan eğitim alanı üzerine yapmış olduğu analizlerle birlikte düşünüldüğünde söz konusu doğallaştırmanın ve bu doğrultuda da gizlemenin, maskeleyenin nasıl dil üzerinden bu derece işlerlik kazandığını anlamak için dilsel pratiklerin zaman içerisinde, yani tarihsel olarak kodlaşma sürecine bakmak gerekir. Diğer bir ifadeyle Bourdieu açısından dilbilimcilerin inceleme nesnesini, modern ulus devletin ortaya çıkması ve buna bağlı olarak dilin bir lehçesinin resmi, standart dil olarak ilan edilmesiyle birlikte düşünmek gerekir. Bourdieu dilbilimciler ile ulus devlet arasındaki ilişkiyi şu şekilde ortaya koyar:

Resmi dil, hem doğuşu hem de toplumsal kullanımları bakımından devlete bağlıdır. Resmi dilin egemen olduğu birleşik bir dil piyasasının oluşturulması için koşulların yaratılması devlet oluşumu sürecindedir. Resmi durumlarda ve resmi yerlerde (okullar, kamu idareleri, siyasi kurumlar vb.) zorunlu olan bu devlet dili, tüm dilsel pratiklerin nesnel olarak ölçüldüğü teorik norm haline

gelir. Cehalet mazeret değildir; bu dilbilimsel yasanın kendi hukukçuları -gramerciler- ve onun düzenleme ve dayatma görevlileri -öğretmenler- vardır; bunlar, evrensel olarak konuşan öznelere dilsel performansını inceleme ve akademik yeterliliğin yasal yaptırımına tabi tutma yetkisine sahiptir (Bourdieu, 1991c, s. 45).

Bourdieu'nün eğitim sosyolojisi alanındaki çalışmalarını bu bağlamda okumak ufuk açıcı olacaktır. Çünkü her ne kadar eğitim alanındaki saha çalışmaları mevcut olana dair bir analiz gerçekleştirse de çalışmaların arka planında tarihsel okumaların etkisi büyüktür. Fransız resmi dili ve lehçeleri arasındaki ilişki, tahakküm ilişkisi örneği üzerinden ulus devletin gelişiminin esasında birleşik ulusal bir dil ihtiyacı ve politikasını oluşturduğunu ortaya koyar. Dilbilimcilerin bu sürece katkısı; dilin yapısı, imla, telaffuz ve üslup üzerinden resmi dilin evrensel düşünme formları üretimi için bunu normalleştirmeleri, diğer bir ifade ile doğallaştırmalarıdır. Kögler'in de ifade ettiği gibi, Bourdieu için dilin gramatik yapısı dilbilimcilerin kodifikasyon icraları nedeniyle böyledir. Bourdieu burada iki meseleyi birbirine bağlar: "ilk olarak dillerin kuralları ve kodlar temelinde inşa edilmiş varlıklar olarak anlaşılıp anlaşılamayacağı meselesi söz konusudur [...] İkinci olaraksa, Fransa'da kullanılan modern Fransızca ile bağlantılı, spesifik bir kurallar sisteminin nasıl meşru dil olarak görülmeye başlandığı ve halkı yeni bir devlet ideolojisi etrafında bütünleştirmek için kullanıldığı meselesi vardır." (Kögler, 2019, s. 322; Thompson, 1991, s. 5-6).

Devlet her ne kadar başlangıçtan itibaren Bourdieu sosyolojisinin –tali de olsa- bir parçası olsa da devletin esas tanımı 1984'te *Homo Academicus* (2021)'ta yapılmıştır. Yanı sıra *College de France* bünyesinde üç yıl (1989-1992) verdiği derslerde devleti konu edinir. Bu dersler daha sonra *Devlet Üzerine* (Bourdieu, 2015c) ismiyle yayınlanır. Editörler devletin, Bourdieu sosyolojisinin inşasında son derece merkezî bir inceleme nesnesi olduğunu ve fakat genel intibainın farklı şekilde olduğunu ifade ederler (Champagne ve ark., 2015, s. 13). Benzer biçimde Bourdieu'nün dil analizlerinde devlet tanımlaması oldukça etkilidir.

Bourdieu'nün devlet tanımı Weber'in devlet tanımının genişletilmiş halidir. Weber devleti, meşru fiziksel şiddet tekeli olarak tanımlarken; Bourdieu, devleti meşru fiziksel şiddet ve sembolik şiddet tekeli olarak tanımlar (Bourdieu, 2015c, s. 156, 411).⁶ Fakat dil problemi bağlamında Bourdieu, Weber'in odak noktası olan meşru fiziksel şiddet tanımlamasını analizinde fazla dikkate almaz. Dil analizleri sembolik şiddet üzerinden ilerler. Bu durum Bourdieu'nün dil analizlerindeki temel gediklerden birisi olarak görülebilir.

Devlet üzerine mücadeleler bir anlamda bu tekelin elde edilme mücadelesidir. Devlet tekelinin tekelleşmesi belirli sermayeler, özellikle kültürel sermaye yoluyla sağlanır. Ona göre kültürel sermayenin dağılımıyla toplumsal uzamda faillerin işgal ettiği konumlar arasındaki ilişkilere yönelik bütün analizlerin önemi burada düğümlenir. Bir başka bağlamda

⁶ Bourdieu'ye göre "devrim, normal şartlarda sembolik şiddetle görülen hesapların, fiziksel şiddetle görülmesi fırsatı"dır (Bourdieu, 2015c, s. 371).

devlet bir mekândır: resmi sözün, düzenlemelerin, kuralların, vekâletin, adlandırmanın dolaşımında olduğu bir mekândır. Bu doğrultuda kendine karşı çıkarılar için de geçerli olan herkesçe evrensel olarak tanınan bir iktidarın mekânıdır. “Devlet, arkasında toplumsal mutabakat bulunan, kamu yararını, yani kamusal olarak, kamu için, kamuyu tanımlayan insanların tamamı için neyin yararlı olduğunu tanımlamakla yükümlü mercie dair bir mutabakatı barındıran, tanınıp kabul edilmiş bir iktidarın mekânıdır.” (Bourdieu, 2015c, s. 111-112). Dil bu düzlemde son derece kritik bir rol oynar. Çünkü aşağıda tartışılacak olan dil piyasası devletleşme ile büyür ve devlet, dil piyasasının yazım piyasası ile bütünleşmesini gerçekleştirir.

Norm haline getirilmiş imlayı, ölçü birimlerini veya feodal hakların yerine birleşik bir hukuku geçirmek suretiyle norm haline gelen hukuku oluşturmak, devletin kendini oluşturma yöntemlerindendir. Devletin oluşumuna dair bir gerçeklik olan bu birleşme, merkezileşme, standartlaşma ve homojenleşme süreci, yeniden üretilip duran bir başka süreç eşlik eder: eğitim sistemi vasıtasıyla her kuşaktaki bireylerde soyoluşun yeniden üretilmesi. Bu süreç vasıtasıyla bir yandan da yazı, imla, konuşma biçimi açısından homojenleşip normalleşmiş bireyler meydana getirilir... Bu çifte süreç bilincin büsbütün dışına çıkar (oluşuma dair hafıza kaybı) ve böylelikle aslında son derece keyfi olan bir şeyin, keyfi olduğu unutulur. [...] gayet keyfi olan şeyler böylelikle son derece lüzumlu, lüzumludan da öte doğal hâle gelirler. O kadar doğal ki, onları değiştirmek pek çok insanın hayatını sanki atmosfer ortadan kaldırmışçasına imkânsız hale getirir (Bourdieu, 2015c, s. 151).

Bourdieu’nün dil kavrayışında devlet ile dil arasındaki en önemli teorik dolayımılayıcı unsur sembolik şiddettir. Sembolik şiddetin tesisinde devlet merkezi bir konumdadır. Bourdieu’de tahakkümün etkileri devletin özgün dil politikaları ve baskı gruplarının açık müdahalelerinin yalnızca en yüzeysel yönünü oluşturduğu bir dizi özgül kurum ve mekanizma yoluyla uygulanır:

Bu mekanizmaların, sırayla güçlendirmeye yardımcı oldukları siyasi veya ekonomik birliği önceden varsayması, hiçbir şekilde resmi dilin ilerlemesinin yasal veya yarı-yasal kısıtlamaların doğrudan etkililiğine atfedilebileceği anlamına gelmez. (*Bunlar en iyi ihtimalle meşru dilin edinilmesini dayatabilir, ancak genelleştirilmiş kullanımını ve dolayısıyla otonom yeniden üretimini dayatamaz.*) Tüm sembolik tahakküm, ona tabi olanlar açısından, ne dış baskılara pasif boyun eğme ne de değerlere özgürce bağlanma [anlamına gelen] bir suç ortaklığı biçimini gerektirir. Resmi dilin meşruiyetinin tanınmasının, açıkça ifade edilmiş, kasıtlı ve geri alınabilir bir inançla veya bir ‘norm’u kasıtlı olarak kabul etme eylemiyle hiçbir ortak yanı yoktur. Dilsel piyasanın yaptırımlarıyla, uzun ve yavaş bir edinim süreciyle, elle tutulamayacak şekilde telkin edilen yatkınlıklara, pratik bir durumda kaydedilmiştir (Bourdieu, 1991c, s. 50-51; Bourdieu, 1991d, s. 163 vd.).

Bu noktada Bourdieu için problem söz konusu bu suç ortaklığının nasıl meydana geldiği, onu mümkün kılanın ne olduğudur (Kögler, 2019, s. 323). Bu suç ortaklığının bir yandan sembolik güçle yakından ilişkili olması –ki bunu aşağıda ele alacağız; diğer yandan standartlaştırılmış dilin toplumsal olarak meşruluğunu sağlaması açısından son derece

önemlidir. Meşrulaştırmayla dilin toplumsal olarak nasıl değerlendirildiğine dair bir çerçeve oluşturmaya imkân sağlar. *Dilsel geçerliliğin meşruluğu her zaman sosyal meşruiyetin geçerliliğine bağlıdır.* Tam da bundan dolayı Habermasçı anlamda ideal konuşma durumu koşullarını değil, gerçek konuşma durumunun kaçınılmaz koşulları dikkate alınmalıdır (Susen, 2013, s. 200). Bu; üst sınıflar, alt sınıflar, kitleler tarafından tanınan seçilmiş konuşma biçimlerinin piyasada bir değerinin olup olmadığına dair genel bir kanaat oluşturur. Dolayısıyla her ne kadar meşru dile erişim farklı sınıflardan gelen tüm faillerde eşit olarak bulunmamasına rağmen meşru dilin piyasada nesnel değerinin ne olduğunun farkındalığının olduğunu söylemek mümkündür.

Dilsel Meşruluk

Bourdieu dilsel meşruluk problemini tarihsel bir bağlamda ve toplumsal bir çerçeveye oturtarak analiz eder. Bu tarihsel bağlam devlet yapısıyla ilişkilidir. Ona göre dil, toplumsal meşruiyeti sürdürme ve ona engel olma noktasında işlevsel bir rol oynar. “[M]eşruiyet, bireysel veya kolektif bir failin toplumsal olarak tanınma yeteneğinden türetilen sembolik otorite olarak tanımlanabilir [ve] dilsel geçerliliğin meşruiyeti, toplumsal meşruiyetin geçerliliğine bağlıdır.” (Susen, 2013, s. 208-209). Bourdieu dilsel meşruiyet analizini ilişkisel olarak gerçekleştirir ve toplumsal meşruiyetle intisabını da aynı şekilde kurar. Ona göre her şeyden önce dil meşruiyetinin doğasında temsiliyetin meşruiyeti bulunur. Yani meşru bir dil, aslında “toplumsal dünyanın meşru bir temsilidir.” (Bourdieu’den akt. Susen, 2013, s. 209; Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 246-247). Bu, bizi dilsel meşruiyetin ikinci bir unsuruna götürür: bir dilin meşruiyeti ilişkiseldir. Belirli bir bağlama yerleştirilmeyen bir dilin meşruiyeti tartışmalıdır (Bourdieu, 1991c, s. 50-51). Her meşru bağlam farklı bir dil üretir ve her dil de farklı bağlamlar üretir. Bourdieu bu bağlamı Wittgenstein’nın geç döneminin temel kavramsallaştırmalarından olan dil oyunu kavramı üzerinden kurmaya çalışır. Bu mantıksal düzlem, dilbilimcilerin dilin içsel yapısını temel alarak ortaya koydukları geçerlilik iddialarının alana özgü bir toplumsal gerçeklik alanıyla ilgili meşruiyetleri hesaba katmadıklarında değersizleşeceğini gösterir. Çünkü “meşru dil biçimleri, dünyanın meşru bağlamlarında konumlanmıştır.” (Susen, 2013, s. 209). Bourdieu, meşru bir dilin dayatılmasının meşru bir dil kapasitesini sağlamlaştırdığını ifade eder. Bu da dilsel kapasitenin dilin meşruiyetine içkin olduğu anlamına gelir. Yani meşru bir dile yatkın olarak dünyaya gelmek, failin dil kapasitesini ister istemez etkiler: dil kapasitesi meşru dile içkindir. Bu bağlamda Bourdieu yazarları, gramercileri, öğretmenleri ve akademisyenleri örnek göstererek; bunların dil üretimine, kutsanmasına ve empoze edilmesine katkı sunduklarını ifade eder. Kendilerine sunulan dilsel ürünleri kutsarlar ve eğitim yoluyla meşru yeterliliğe dâhil edilmeye “layık” görünenleri seçerek meşru dilin inşasında rol oynarlar (Bourdieu, 1991c, s. 58-59). Bu, özellikle eğitim alanında meşru bir dilsel sermayenin yapısının belirlenmesinde son derece önemlidir.

Dilsel meşruiyetin dayandırıldığı bir diğer meşruiyet ise sembolik güç meşruiyetidir. Bu otorite, sembolik bir otoritedir. Sembolik bir güç olmadan dilsel meşruiyete bir değer atfetmek zordur. Çünkü “[m]eşru dil biçimleri, meşru otoritenin kullanılmasıyla sürdürülür.” (Susen, 2013, s. 210). Sembolik güç dilin meşruiyetine inancı yaratan belirli bir ilişkide tanımlanır. Bu, meşru dile maruz kalanların bu meşruiyeti tanıdıkları sürece devam eder (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 143-44). Bu, yani belirli yapısal ilişkilerle meşruiyet kazanan dilin, buna maruz kalanlarca tanınması söz konusu dilin meşruiyetinin aynı zamanda normaliliğinin de meşruiyeti olduğu anlamına gelir. Dil, belirli bir toplumun yerleşik alışkanlığına gömülü olduğu için, “ilişkisel olarak yerleşik gerçeklik biçimlerini düzenleme” işlevini yerine getiren normatifliklerle doludur. Normatiflik dilin failer için bağlayıcı olmasını sağlar (Bourdieu ve Boltanski’den akt. Susen, 2013, s. 210-211). Aslında normatif unsurların etkisiyle meşru dil failer için normalleştirilir ya da doğallaştırılır. Bu, üç süreçle gerçekleştirilir: standartlaştırma, resmileştirme ve kurumsallaştırma. Normatifliğin ve normalleştirmenin üretilmesi ve yeniden üretilmesinin en işlevsel yolu ise eğitim sistemi üzerinden gerçekleşir (Bourdieu, 1991c, s. 46-50; Susen, 2013, s. 210-211). Özetle Bourdieucü dil sosyolojisinde dilsel meşruiyet; belirli toplumsal, tarihsel ve politik ilişkilere kök saldığı için dilbilimcilerin analiz ettiği gibi tarihsel olarak devletten ve toplumsal tahakküm ilişkilerinden ayrı tutulamaz ve analiz edilemez.

Bourdieu Sosyolojisinin Kayıp Halkası: Dil

Yukarıda Bourdieu’nün bir dil sosyolojisi kurmak için adeta başlangıç noktası olarak gördüğü dilbilime eleştirileri ve dil analizinde devletin merkezi konumu ortaya konuldu. Temel eleştirisi dilbilimin dili toplumsal zeminden koparmasının onu soyut bir analize götürdüğü ve bunun özellikle politik olarak eşitsizlikleri örtme işlevi gördüğüdür. Bununla birlikte aynı zamanda bu eleştirilerin temelinde Bourdieu’nün dilin sosyo-ontolojik bir nesne olarak gördüğü gösterilmeye çalışıldı. Şimdi ise Bourdieu’nün dilin hangi unsurlarla birlikte ilişki olarak analiz ettiği; nereden hareketle ve hangi gerekçelerle dili sosyolojik bir analiz birimi olarak gördüğü tartışılacaktır.

Dil, genel bir bağlamda sosyal ayrı(ş)ım uygulamalarının başka bir biçimini bize gösterir. Bu doğrultuda Bourdieu sosyolojisinde temellendirilmek istenirse; kültür, iktidar, habitus, alan, sembolik güç, eşitsizlik, tahakküm mekanizmaları, sınıfsal ayrımların dilsel olgulara nakşedildiğini ve bunun sembolik şiddet, dilsel tahakküm, dilsel habitus, dilsel piyasa, dilsel sermaye, sansür, örtmece gibi belirli kavramsal inşalarla analiz edildiğini söyleyebiliriz. Böylece Bourdieu’nün eleştirileri doğrultusunda ifade edilirse dilbilimin soyut dil analizlerine karşı pratik sosyal yapısal ilişkileri kavrayabilen bir dil sosyolojisi yapmak mümkün hale gelir. Bourdieu bunu tedrisi alan üzerinden örneklendirir: Örneğin, dil sosyolojisi kendine özgü ancak birebir örnek niteliğindeki tedrisi alanı kendisine düşün-

ce ve örgütlenme alanı seçebilir ve böylece nevi sahsına münhasır özellikler gösteren tedrisi alandaki dil kullanımı araştırma nesnesi olarak ele alabilir. Bu, dil çözümlemelerini soyutlamalardan kurtarabilir (Bourdieu, 2016b, s. 119-120). Bourdieu'nün eğitim alanı üzerine yaptığı saha verilerinin dil analizleri üzerinde etkisi büyüktür. Nitekim doğrudan dil problemini ele alan bir saha çalışması yapmamıştır. Bu durum onun dil sosyolojisini genel sosyolojisiyle uyumlu kılarken; bir başka açıdan dil kavrayışına yönelik önemli bir boyutu giderek arka planda bırakmasına neden olmuştur. Bu problemi şimdilik paranteze alıyoruz.

Bourdieu dil analizini bazı kavramsal inşalarla yapar.⁷ Aslında bu kavramsal inşalar analiz nesnesini kurma sırasında devreye giren inşalardır. Bir analiz nesnesi olarak hem dili inşa ve analiz etme sürecinde devreye soktuğu kavramsal repertuarı hem de dilin ne olduğunu öz bir biçimde görmek için şu alıntıyı aktaralım:

Her söz edimi ve daha genel olarak her eylem bir konjonktür, bağımsız nedensel diziler arasındaki bir karşılaşmadır. Bir yanda, dilsel habitusun toplumsal olarak inşa edilmiş yatkınlıkları vardır. Habitus belirli bir konuşma yatkınlığını ve belirli şeyleri söylemeyi ve belirli bir konuşma yetisini ima eder. Bu, hem sonsuz sayıda dilbilgisi açısından doğru söylemler üretmeye yönelik dilsel kapasiteyi hem de bu yeterliliği belirli bir durumda yeterince kullanmaya yönelik sosyal kapasiteyi içerir. Öte yandan, kendilerini belirli yaptırımlar ve sansürler sistemi olarak dayatan dilsel piyasanın yapıları vardır (Bourdieu, 1991a, s. 37).

Dil, birbiriyle diyalektik olarak ilişkili, işleyiş tarzlarını üretmeye ve yeniden üretmeye namzet iki boyutu içerir. İlk olarak dil kültüre kök saldığı için ona kültürel yatkınlıklar damgasına vurur. Bu yatkınlıklar sembolik metalar piyasasında belirli şeyleri söyleme, belirli şeyleri söyle(ye)memeyle çerçevelenir. Faillerin dilsel yatkınlıkları içinde doğup büyüdüğü kültüre göre şekillenir. Kavramsal düzeyde ifade edilirse; burada belirli dil yeterlilikleri, yani “düzgün konuşma” kapasitesi ve söz konusu yeterliliği uygun biçimde kullanmak için failin içinde yaşadığı sosyal kapasiteyi kapsayan bir *dilsel habitus* vardır. İkinci olarak bu dilsel yatkınlıklara göre şekillenen dilsel ifadelerin, söylemlerin sembolik metalar piyasasındaki “değerinin” ne olduğunu belirleyen bir *dilsel piyasa* vardır. Dilsel piyasa belirli kültürel yatkınlıklara ve yasalara göre işlediği için burada birtakım yaptırımlar ve sansürlerle söylenebilir olanla söylenemez olanı tanımlar ve belirler. Dikkat edilirse Bourdieu söz edimini, dilbilimcilerin yaptığı gibi salt yürütmeye indirgemez, dilbilimsel pratiklerin toplumsal alımlanma ve üretim koşullarına bakar (Jenkins, 2006, s. 100). Dilsel habitus ve dil piyasası Bourdieu'nün dil sosyolojisini üzerine inşa ettiği iki temel kavramdır. Her konuşma eylemi iki nedensel dizi olarak görülen sınıf habitusu ve dilsel piyasanın kesişmesinde meydana gelir (Myles, 1999, s. 886). Bourdieu bunu daha da sa-

⁷ Bourdieu'nün kavramsal inşalarını veya nesne inşa sürecini nasıl yaptığıyla ilgili bütünlüklü bir anlatım için bkz. (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 221-270).

deleştirir ve şu şekilde formülleştirir: “dilsel habitus + dilsel piyasa = dilsel ifade (söylem)” (Bourdieu, 2016a, s. 147).

Dil Sosyolojisi Kurma Zemini: Habitus-Sınıf-Alan

Bourdieu’nün dil sosyolojisi genel sosyolojisi içinde anlam kazanır, çünkü sosyoloji yapma pratiğini dile uygular. Burada Bourdieu sosyolojisinin, dil çözümlemeleri için temel saç ayakları olarak görülebilecek üç kavram; habitus, sınıf ve alan tartışılacaktır.

Habitus, Bourdieu’nün Cezayir toplumu üzerine ilk araştırmalarını yaptığı antropolojik çalışmalarında isimlendirilmese de nüve olarak karşımıza çıkar. Bu açıdan Bourdieu sosyolojisini bir uçtan bir uca sarmaladığı söylenebilir. Nitekim kavram olgunlaştırılmamış haliyle Cezayir toplumu üzerine yaptığı araştırmalarda hissedilirken; daha sonra Fransız toplumu üzerine yaptığı *Ayırım, Yeniden Üretim* gibi klasikleşmiş araştırmalarında olgunlaştırılmış haliyle ortaya konulur. Bourdieu, habitusla metodolojik olarak sosyolojide kemikleşmiş öznellik-nesnellik, birey-toplum, fail-yapı gibi ikililikleri aşar (Swartz, 2011, s. 56; Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 110, 114, s. 116-117). Bourdieu habitusun bu ikililiklerin üstesinden gelerek, onları nasıl aştığını şu şekilde ifade eder:

Pratik olarak pratiğin teorisi, ampirizme karşı bilgi nesnelerinin edilgen bir biçimde kaydedilmiş değil, inşa edilmiş olduğunu ortaya koyar; entelektüalist idealizme karşıysa, bu inşanın ilkesinin, aşkın bir özneye has evrensel kategoriler ve a priori biçimler sistemi değil, habitusun oluşturduğu tarihsel aşkınlık olduğunu, toplumsal olarak inşa edilmiş, pratikle edinilmiş ve sürekli olarak pratik işlevlere yönlendirilmiş, yapılanmış ve yapılandırıcı yatkınlıklar sistemi olduğunu hatırlatır (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 110-111).

Böylece “toplumsallaşmış bir öznellik”, “bedende somutlaşmış toplumsallık” olan habitus “sadece belirli bir durumla ilişki içinde kendini gösterir.” (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 117, 126). Faillerin toplumsal yatkınlıklarını bir anlamda kanaliz eden habitus kültürel yaşamın bir endeksidir. Bundan dolayı habitus faillerin bedenlerinde somutlaşan toplumsal ve kültürel yatkınlıklar olarak onların toplumda işgal ettiği konumların ne olacağı hakkında bize bir ön-bilgi sağlar. Farklılaşmış toplumlarda failler habituslarından dolayı sınıf temelli bir ayrışımın aktörleri ya da kurbanları olurlar.

Habitus, toplumsal hayatın içerisinde işleyen tüm ilişkileri öznellik ve nesnellik bağlamından çıkartarak farklı, genetik bir okuma yapmaya imkân sağlasa da bunun metodolojik olarak fail lehine olduğunu söylemek zordur. “Bedende somutlaşmış toplumsallık” olarak ifade edilen habitus, bu bağlamda derin bir yapısalcılığı bünyesinde taşır. Bundan dolayı Bourdieu sosyolojisi üretken veya doğurgan yapısalcılık olarak nitelendirilir (Vandenberghe, 2012). Doğurgan yapısalcılığın en temel özelliği gerçekliğin ilişkisel olarak var olduğudur. Nitekim burada analiz edilen kavramların da ilişkisel olduğu görülecektir. Kavramsal

inşalar ve incelenecek nesneler sabit değildir, her zaman ilişkisel bir düzlem içerisinde. Habitusla dil bağlamında bakıldığında; habitus, dili belirli biçimlerde kullanma, onu toplumsal olarak aşılarmış değerlere bağlı veya belirlenmiş olarak görme, jest, mimik, duruş ve konuşma üretiminde somutlaşma eğilimi de dâhil olmak üzere faillerin, konuşmacıların sosyal oluşumunu ifade eder (Hanks, 2005, s. 72).

Faillerin toplumda işgal ettiği konumun onları kültürel yatkınlıklarını ifade eden habitusla bir anlamda belirlendiği dikkate alındığında sosyal sınıfın kilit bir konumda olduğu görülecektir. Tahakküm ilişkileri üzerinden eşitsizliğin nasıl yeniden üretildiğini analiz eden sosyolog, analizinin merkezine sınıf mefhumunu yerleştirir. Örneğin klasik çalışması *Ayrım* (2015a) kültür ile toplumsal sınıflar arası ilişkileri beğeni yargısı üzerinden inceler. Yine temel araştırmalarından olan *Varisler: Öğrenciler ve Kültür* (2014) ve *Yeniden Üretim* (2015) araştırmaları toplumsal sınıflar arası ilişkileri eğitim üzerinden analiz eder. Bourdieu'nün incelediği hemen hemen her konuyu toplumsal sınıflar ve dolayısıyla tahakküm ilişkileri, eşitsizlikler üzerinden ele aldığını söylemek mümkündür. Bourdieu'nün dile yaklaşımının temelinde sosyal sınıf merkezde olduğu (Myles, 1999, s. 880) için habitus ve sınıf ilişkisini ortaya konulmalıdır. Habitustan direkt dil problemine geçmek bu açıdan belirli müphemlikleri beraberinde getirecektir. Bu geçişin sosyal sınıf üzerinden yapılması hem mantıksal açıdan doğru hem de anlamsal olarak daha isabeti olacaktır.

Bourdieu'de dil ve sınıf arasında işlevsel bir uygunluk vardır ve sınıf esasen belirli söylemlerin aktarılabilmesini sağlayan yapısal bir kanondur. Fakat Bourdieu sınıf problemini Marksizmin kavradığı gibi kavramaz. Bourdieu şu soruyu sorar: “sosyal sınıf bilimsel bir inşa mıdır, yoksa gerçekte var mıdır?” (Bourdieu, 2012, s. 368). Bourdieu kendi sınıf kavrayışını tartışırken bunu, temelde bir bilgi problemi olarak ele alır ve çözümler. O, *doksadan* sıyrılarak, *epistemolojik kopuşla* toplumsal sınıflar kavramını inşa eder. Ona göre sınıfların gerçekte var olduğunu ifade edenlerle, onları sınıfların olmadığı konusunda eleştiren taraflar aynı bilgi düzeyinden hareket ederler. Bu düzey sıradan deneyimin sezgisinde verili olan gerçeklik düzeyidir. Bourdieu “hali hazırda mevcut” sınıfları keşfettiklerini söyleyenlerle sınıfların toplumsal dünyanın farklılaşmamış sürekliliğinin keyfi olarak bölünmesiyle elde edilen kuramsal inşalar olduğunu ifade edenlerin karşıtlığını aşan bir çözüm ortaya koyar. Ona göre “nesnel olarak gruplara ayrılmış, ekonomik ve sosyal olarak farklılaşmış türdeş birey setleri olarak sınıfların varlığını inkâr etmek ve aynı zamanda ekonomik ve sosyal bir farklılaşma ilkesine dayanan bir farklılıklar uzayının varlığını kabul etmek mümkündür.” (Bourdieu, 2012, s. 369). Bu aşamada Bourdieu tüm çalışmalarının temelini oluşturan toplumsal uzayı tanımlar ve toplumsal sınıfları da bu temel üzerine inşa eder. Ona göre “toplumsal dünya, verili bir toplumsal evrende gözlenen farklılıkların hesabını verebilen temel farklılaşma etkenlerini keşfederek ampirik olarak inşa edilebilecek çok-boyutlu bir uzay olarak tahayyül edilebilir.” (Bourdieu, 2012, s. 370). Toplumsal

uzam gözle görünmez, elle tutulmaz. O faillerin pratiklerini ve tasarımlarını düzenleyen görünmez gerçekliği oluşturmak⁸ ve pratiklerin iki ana belirleyicisi ve buradan kaynaklanan tüm özellikleri açısından türdeş kuramsal sınıflar oluşturma olanağı sunar. Toplumsal uzamın yapısı sermaye biçimlerinin dağıtımı ile ortaya çıkarılır. Bilindiği gibi söz konusu temel sermayeler şunlardır: ekonomik sermaye, kültürel sermaye, sosyal sermaye ve sembolik sermaye. Failler toplumsal uzamda üç boyutta dağılırlar: sermayenin *miktarına*, sermayelerinin *bileşimine* ve zaman içinde sermayelerinin miktar ve bileşiminin *evrimine*. Failler “değerleri farklı değişkenlerin değerlerine tekabül eden çok boyutlu bir koordinat sistemi içinde izafi konumları ile tanımlanırlar.” (Bourdieu, 2012, s. 370; Bourdieu, 2015a, s. 177-190). Toplumsal uzamda failler birbirlerine yakınlaştıkça ortak özellikleri artarken birbirlerinden uzaklaştıkça paylaştıkları ortaklıklar azalır. Yani söz konusu toplumsal uzamda birbirlerine yakın konumları paylaşan failler benzer koşullara maruz kalır ve benzer etkiler altındadırlar. Faillerin işgal ettikleri konumda kazandıkları yatkinlıklar aynı zamanda bu konuma uyum sağlamayı da içerir (Bourdieu, 2012, s. 371; Bourdieu, 2013b, s. 194).

Her habitus, sınıf habitusudur ve Marksist araştırmacıların kavrayışından iki düzeyde farklıdır. İlk olarak Marksist gelenek Marx’ın Hegel’i yapmakla suçladığı aynı kuramsal hatayı yapmaktadır: Kâğıt üzerinde var olan, inşa edilmiş sınıflar “mutlak ve ilişkisel öz-bilince sahip, seferber edilmiş gruplar biçiminde kurulmuş gerçek sınıflarla eşitlenerek mantığın şeylerini şeylerin mantığıyla karıştırır (Bourdieu, 2012, s. 373). Ona göre ilişkisel düşünce tarzıyla yapılan mantıksal yani kuramsal bir uzamı kuramsal olarak bölen analitik inşalar olarak sınıflar gerçek nesnel olarak kurulmuş gruplaşmalar olarak görülebilir (Bourdieu, 2012, s. 371; Bourdieu, 2015a, s. 157). Marksist teorisyenler genellikle kâğıt üzerindeki kurgusal kümeler olan teorik sınıflara “gerçek sınıflar” muamelesi yapar. Fakat “sınıf mücadelesi tarafından ve sınıf mücadelesi için gerçekleştirilmiş ve harekete geçirilmiş, ‘mücadele-içindeki-sınıflar’; [...] bir başka sınıfa karşı harekete geçen grup anlamında bir sınıf” değildir (Bourdieu, 2012, s. 374; Bourdieu, 2015b, s. 26). Bu temel hatanın nedeni nesne inşasındaki yanlışlıktan kaynaklanır. Doksadan sıyrılmadığı ve epistemik kopuş yapılmadığı için Marksist gelenek bu ince ama son derece önemli ayrımı gözden kaçırmıştır. Ona göre Marx’ın dediği anlamda sınıfa ancak siyasal bir seferberlik çalışmasıyla, harekete geçirilmeyle geçilebilir (Bourdieu, 2015b, s. 27; 2012, s. 374).

İkinci olarak Bourdieu sınıfın yalnızca iktisat temelli bir tanımlamasını yapmaz. Sınıf, üretimin toplumsal ilişkilerdeki konumlara indirgemez; sınıf daha genel anlamda eğitimi, toplumsal cinsiyeti, yaşı ve statüünü de içine alan hayat koşulları bağlamında tanımlanır (Swartz, 2011, s. 61). Bourdieu’nün kendi ifadeleriyle:

⁸ Sosyoloji hem toplumsal evreni oluşturan çeşitli toplumsal dünyaların gömülü yapılarını hem de bu yapıların yeniden üretimini, dönüşümünü sağlama eğilimi gösteren mekanizmaları ifşa etmelidir (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 17).

Toplumsal sınıf ne tek bir nitelik (sermayenin hacim ve yapısı gibi en belirleyici olan nitelik söz konusu olduğunda bile) ne belli bir nitelikler toplamıyla (cinsiyet, yaş, toplumsal veya etnik köken -örneğin beyaz ve siyahların, yerli ve göçmenlerin payı vb.-, gelir, eğitim seviyesi vb.) ne de bir neden sonuç, koşullayan koşullanan ilişkisi içindeki temel bir nitelikten (üretim ilişkilerindeki konumdan) yola çıkılarak sıralanmış nitelikler zinciriyle tanımlanabilir. Toplumsal sınıf, niteliklerin her birine ve pratikler üzerinde uyguladıkları etkilere öz değerini veren tüm ayırt edici nitelikler arası ilişkilerin yapısıyla tanımlanır (Bourdieu, 2015a, s. 164-165).

Her habitusun sınıf ekseninde tanımlanması, sınıf koşulunun ve onun dayattığı koşullanmaların bedene işlenmiş biçimi olan sınıf habitusunu çerçeveledirir. Sınıf habitusu, benzer pratikleri doğurmak amacıyla homojen koşullandırmaları ve yatkınlıklar sistemini üretir. Sınıf, homojen varoluş koşulları tarafından nesnelleştirilmiştir (Bourdieu, 2015a, s. 157). Bu nesnelleştirme özellikle hâkimiyetin kültürel mekanizmaları olarak işlerlik kazanır. Bourdieu'nün amacı sınıfsal hâkimiyetin kültürel mekanizmalarını açığa çıkarmak, bir anlamda ifşa etmektir.

Aşağıda dilsel habitus olarak tartışılacak olan kavram sınıf habitusunun dil üzerinden açılan boyutunu ifade eder. Genel anlamda dil ise failin diğer pratiklerinin de üreticisi olan habitusun temel araçlarından birisidir. Dilin en önemli işlevi ise bir kültürel ve sembolik sermaye işlevi görmesidir (Swartz, 2011, s. 23). Dilin sermaye ve alanla bağlantısı onun toplumda bir kültürel ve sembolik sermaye işlevi görmesiyle gerçekleşir. Bu bağlantı Bourdieu'nün dil sosyolojisinin ana bir bileşeni olan dil piyasası teorisinin temelini oluşturur. Çünkü, alan teorisi ve sermaye türleri dil piyasasının yapısını çerçeveledirir. Dikkat edilirse Bourdieu'nün dili habitusla ilişkilendirmesi sınıf kavramı üzerinden gerçekleşir. Bu, daha sonra göreceğimiz gibi Bourdieu'nün dil analizlerinde bu boyutun giderek arka planda kalmasını beraberinde getirecektir. Çünkü dilin sınıf habitusuyla ilişkilendirilmesi, bir mücadele nesnesi olarak kavranmasını ve böylece alan teorisyle daha uyumlu bir ilişkinin kurmasını sağlayacaktır.

Yukarıda Bourdieu'nün sosyolojisindeki temel kavramların toplumsal uzam üzerinden inşa edildiği ifade edilmişti. Bu inşayla Bourdieu katı bir toplum kavrayışı yerine alan kavrayışını ikame eder. Toplumsal uzamda alanlar bulunur. Habitus ve alan birer ilişki yu-maklarıdır. Alan, çeşitli sermayelere sahip faillerin işgal ettiği konumlar arasındaki nesnel ilişkilerin bir ağıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 81). Faillerin bir alanda işgal ettiği konum taşıdıkları sermayelerinin o alanın kuralları dâhilinde biçilen değerine bağlıdır. Alan iki anlamda alandır. İlk olarak bir alan manyetik alan gibi nesnel kuvvetlerin yapılanmış bir sistemidir. Dolayısıyla her alanın görece özerk kurallara sahip olması, faillerin bir alana girerken bu kuralları kabul etmesi anlamına gelir. Fakat bu, alanların ne anarşik eylemlerin birbirinden eklemlenmesiyle oluşan bir bütün olduğu ne de kararlaştırılmış bir planın bütüncül sonucu olduğunu gösterir. Yani bir alan bilinçli bir yaratım değildir, açıkça ifade edilmeyen ya da kodlanmamış düzenliliklerle işler. Diğer yandan her alan bir çatışma ve mücadele alanıdır. Söz konusu alanda etkili olan sermaye biçimi üzerinde tekel kurma ve

kurulan tekeli yıkma veya dönüştürme mücadelesi ve çatışması vardır. Dolayısıyla farklı sermayelere sahip failler işgal ettikleri konumlardan alanın yapısını muhafaza etme ya da değiştirip dönüştürmek için birbirleriyle rekabet ederler (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 82-83). Bourdieu alanın işleyiş mantığını genel olarak oyun metaforu üzerinden açıklar. Bunun nedeni alanın mekanik bir tarzda işlememesi ve oyuncuların oyun oynarken stratejiler ve hamlelerle oyunu kazanmaları halinde elde edeceklerine olan inançtır. Failler taşıdıkları ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik sermayelerinin *miktarına*, *bileşimine* ve zaman içerisindeki *evrimine* göre bir alandaki konumlarda bulunurlar (Bourdieu, 2012, s. 370). Habitus ile alan arasındaki ilişki bir koşullanma ilişkisi olduğu için alan, habitusu yapılandırır, çünkü habitus bir alanın içkin zorunluluğunun ürünüdür. Bu bağlamda “toplumsal gerçeklik iki kez var olur: şeylerde ve beyinlerde, alanlarda ve habituslarda, eyleycilerin içinde ve dışında.” (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 118). Her alanda ön plana çıkan sermaye türü farklıdır, bundan dolayı alanlar belirli sermaye türlerine kendi işleyiş mantığına göre değer biçer. Bu açıdan her alan kendi işleyiş kuralları çerçevesinde özerk olarak görülebilir.

Alan kavrayışı dil ile ilişkilendirildiğinde bir konumu işgal eden failin esasında, her şeyden önce dil üzerinden kendisini tanımladığını söylemek mümkündür. Bu, dilin bir alanda sermaye olarak işler olmadan da etkili bir unsur olduğu anlamına gelir. İkincisi dil, Bourdieu’nün vurguladığı biçimiyle önemli bir sermayedir. Bu anlamda, eğitim alanında olduğu gibi, dil bir alanın yapısını pekiştirir ve yeniden üretiminde işlevsel bir rol oynar. Diğer bir ifadeyle konuşma ve söylem üretimi sosyal alanlarda konum almanın yollarıdır ve faillerin çeşitli değerlerin peşinden gittikleri yörüngeleri vardır. Örneğin akademi alanında söylem üreten fail, aldığı konum ve bunların ortaya koyduğu söylem biçimleriyle şekillenir (Bourdieu’dan akt. Hanks, 1993, s. 73). Diğer yandan Bourdieu alan teorisi üzerinden dili bir çatışma ve mücadele nesnesi olarak konumlandırır. Aşağıda da görüleceği gibi Bourdieu’nün dil sosyolojisi büyük oranda alan teorisinin güdümünde şekillenmiştir.

Dil Sosyolojisi Yapma Pratiği

Öncelikli olarak Bourdieu dil problemini tartıştığı neredeyse tüm metinlerinde sembolik güç ve sembolik şiddet problemlerini de gündeme getirir. Bu, dilin belirli bir konumu işgal eden faillere sembolik bir güç sağladığı ve buna karşı olarak da bu güce maruz kalan faillere sembolik bir şiddet uyguladığı anlamına gelir. Yani Bourdieu açısından dilsel etkileşimlerin olduğu her yerde bir sembolik güç ve sembolik şiddet vardır. Daha derin bir tartışmanın odağını burada zikretmemizin nedeni Bourdieu’nün dil analizinin dilbilim ve sosyodilbilim eleştirisiyle başlamasının tesadüfi bir “sınır ihlali” olmamasıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 144). Genel olarak Bourdieu’nün dil çözümlemesi, başka kültürel ürünlere uyguladığı çözümleme yönteminin yeni bir ampirik alanda kullanılmasıdır⁹

⁹ Bu konuda Bourdieu’nün yetersiz kaldığı yönünde bir iddia için bkz. (Jenkins, 2006).

(Thompson, 1991; Myles, 1999). Bu, dilbilimin soyut bir zemine çektiği dili, toplumsallığın diri bir unsuru olarak sosyal bilimlerin gündemine sokma girişimidir. Bourdieu açısından genel olarak “sembolik metalar ekonomisinin” (Bourdieu, 2015c, s. 59-62, 122-129) özel olarak da “dilsel mübadeleler ekonomisinin” (Bourdieu, 1991a, s. 37-43) eleştirel analizi üç ana sosyolojik boyut arasındaki yapısal etkileşimle gerçekleştirilebilir: *dilsel habitus*, *dil piyasası* ve *dilsel sermaye*.

Bourdieu’ya göre her söz edimi, her söylem bir *dilsel habitus* ile *dilsel piyasa* arasındaki karşılaşmanın bir ürünüdür, bir konjonktördür (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 140; Bourdieu, 2016a, s. 148; Bourdieu, 2016b, s. 121; Thompson, 1991, s. 17). Bu temel denklem, linguistiklerin ve özellikle Saussure’ün dilin bir hazine olduğu ve bireylerin bu hazineye tek biçimli ve evrensel olarak erişebildiği şeklindeki tezine karşıttır. Bourdieu dilin bütün bireylerin faydalanabileceği evrensel bir hazine olarak görülmesini *dilsel komünizm* olarak ifade eder. Ona göre dilsel komünizm bir yanılsama olarak dilbilime musalla olmuştur. Herkes güneşten, havadan ve sudan yararlandığı gibi dilden eşit ölçüde yararlanamaz. Dil ender olmayan bir meta değildir, tersine ender bir metadır. Yani meşru dile –ki bu meşru dilin Bourdieu için ne anlam ifade ettiğini yukarıda görmüştük- erişim koşulları son derece eşitsizdir. Dilbilimin dili herkeste eşit olarak bulunduğu varsaydığı yeti aslında bazılarının tekelindedir. Bu açıdan nasıl ki ekonomik metalar piyasasında belirli tekeller bulunuyorsa benzer şekilde dilsel mallar piyasasında da tekeller bulunur (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 141-142). Anlaşılabileceği üzere Bourdieu dili çözümlerken, dilbilimciler gibi dile içeriden yaklaşmaz, tersine dilin içeriğinin geçerliliğini de çoğu zaman belirleyen ve esasında bir dile belirli bir sembolik güç niteliği kazandıran toplumsal olanın nasıl yapıldığına dikkat çeker. Yani biraz paradoksal olarak görünse de dil çözümlemesinde dil dışı koşullar faillerin dil ile kurdukları ilişki biçimini belirler. Faillerin dil ile kurmuş oldukları ilişki; sahip oldukları, konuştukları dil onların toplumsal uzamın belirli bir konumunu veya koordinatını bize verir. Bununla birlikte onun dil çözümlemelerinin son derece politik olduğunu da ifade etmek mümkündür. Buradaki politik zemin yalnızca neoliberalizm ve ulus-devlet odaklı eleştirilerden dolayı değil, aynı zamanda belirli toplumsal grupların imtiyazlılıklarını ifşa etmesinden dolayıdır.

Yukarıda tartışılan habitustan türetilen, yani onun bir türü olan dilsel habitus dilbilimcilerin dil analizlerinde tıkanıklıkları noktaları veya Bourdieu’nün ifadesiyle yeterince kavrayamadıkları temeli yakalamaya imkân sağlar. Bourdieu, Chomsky’nin *dilsel yetkinlik* kavramı yerine *dilsel sermaye* kavramını inşa eder. Dilsel yeterliliği, ideal bir konuşmacının dilbilgisi açısından iyi oluşturulmuş sınırsız bir dizi cümle üretme kapasitesi olarak tanımlamak mümkündür. Chomsky, Saussure’ün *dil* (lingua) ve *söz* (parole) arasında yaptığı ayrım doğrultusunda bir ayrım yapar: *dilsel yeterlilik* veya yetkinlik ve *dil edimi*. Dilsel yeterlilik, dil (lingua)’e, dil edimi ise söz (parole)’e karşılık gelir. Daha ziyade dilsel yeterlilik

üzerinde duran Chomsky, onu yetenek ve kapasitelerin bir ideali olarak ana dil bağlamında failin sahip olduğu dilbilgisi sistemi olarak kavrar. Kavram, bilişsel psikolojik olarak ortaya konulur. Bourdieu'ye göre yeterliliğin bu tarzda tanımlanması oldukça soyut ve toplumsallığı es geçmektedir. Pratikte konuşmacıların, faillerin sahip olduğu yeterlilik, dilbilgisi açısından iyi oluşturulmuş sınırsız cümle üretme kapasitesi değildir (yalnızca). Bourdieu bu noktada dili bağlam-bağımlı bir zemine çeker ve analiz eder. Bu durumda dilsel yeterlilik belirli durumlara uygun ifadeler, önermeler üretme kapasitesidir. Burada bir duruma dikkat çekmek gerekir. Bourdieu'nün tezi, yetkin konuşmacıların, faillerin gramer cümleleri üretme kapasitesine sahip olmadığını içermez, bu kapasite - Chomsky'nin ifade ettiği gibi ideal konuşmacıların değil- gerçek konuşmacıların sahip olduğu dilsel yetkinliği karakterize etme aracı olarak son derece yetersizdir. Failler bağlam-bağımlı yani koşullara uygun ifadeler, sözler, söylemler üretebilmelerini sağlayan pratik bir yeteneğe, duyuya sahiptirler. Böyle bir yeterlilik ise ideal konuşmacıların yeterliliğinden türetilemez, ona indirgenemez (Thompson, 1991, s. 7-8).

Dilsel habitus, yine yetkinlik kavramından farklı olarak toplumsal koşulların bir sonucu olup; sadece herhangi bir söylem üretimi değil, aynı zamanda *belirli bir piyasaya, alana duyarlı bir söylem üretimidir*. Dil habitusu, bağlam-bağımlı, yani sınıf habitusuyla paralel oluşur. Bundan dolayı dil habitusu içerisinde analiz edilen dilsel sermaye son derece eşitsiz bir yapıdadır. Dilsel sermaye, failin toplumsal olarak edindiği dilsel yatkınlıkların meşru dil düzeyinde ne gibi ve ne kadar kazanç ve imtiyazları bünyesinde barındırdığı ölçüsüne göre faile sembolik kazançlar sağlar. Diğer bir ifadeyle bir dilsel sermayeden söz etmek için dilsel birtakım kazançların varlığından söz etmek gerekir. Dilsel birtakım kazançlar olmadan dilsel sermayenin varlığından bahsetmek olanaksızdır (Bourdieu, 2016a, s. 148-151). Bundan dolayı dilbilimsel söz dizimi kabiliyeti olarak tanımlanan yetkinlik kavramı üzerinden failin konuştuğu dilin nasıl olur da bir sermaye olarak iş gördüğünün izahı yapılamaz. Dilsel sermayenin sembolik değeri dilsel habitusa bağlı olduğu için her dil topluluğunda eşit bir biçimde dağılmaz. Bunun en somut örneği okul sisteminde bir sembolik sermaye olan diplomadır. Diploma faillerin dil sermayesi ölçüğüne göre bir derecelendirmeyi ifade eder. Sahip olunan dilsel sermayeye erişim, sadece failin kendini belirli bir dil üzerinden kurma kapasitesine bağlı değildir; esas olarak bu, belirli bir konuşma topluluğuna ait olma duygusu geliştirme kabiliyetine bağlıdır. Eğitim sisteminin yapısı faillerin kendini bu yapı içerisinde nasıl hissettiğiyle ilişkili olarak, yani öğrencilerin yatkınlıklarına olan yakınlık-uzaklık mesafesine göre belirli bir biçimde yapılanmıştır. Bu durum yalnızca eğitim sistemi için geçerli değildir. Thompson'ın da ifade ettiği gibi görünüşte çıkar gözetmediği düşünülen "günlük dilsel alışverişler" bile "toplumsal olarak yapılanmış kaynaklara ve yeterliliklere sahip failer arasındaki konumlanmış karşılaşmalardır. [...] Her dilsel etkileşim ne kadar kişisel ve önemsiz görünürse görünsün hem ifade ettiği hem de

yeniden üretilmesine yardımcı olduğu toplumsal yapının izini taşır.” (1991, s. 2). Yani dilsel yeterliliğin gelişimi her zaman toplumsalın etkisi altındadır ve sosyallığe gömülüdür.

Dilsel yeterliliğin toplumsal değeri, dilsel sermayenin sembolik değerine bağlıdır: bir dili meşru bir şekilde konuşmak, meşru bir dil sermayesinin edinilmesinden türetilen meşru bir dil alışkanlığının geliştirilmesi yoluyla meşru dilbilimsel alanın anlamsal, sözdizimsel ve fonetik kodlamalarına hâkim olmayı gerektirir. Dilsel ayırmadan elde edilen sembolik kazançlar, sembolik güçten kazanılan toplumsal güce çevrilebilir. Elbette, farklı sermaye türlerinin ‘birbirine dönüştürülebilirliği’ göz önüne alındığında, dilsel kaynakların elde edilmesi, çeşitli sermaye biçimlerine, özellikle de sosyal, kültürel, eğitimsel ve ekonomik sermayeye erişime bağlıdır. Sermayenin farklı biçimlerinin nasıl elde edildiği sorusundan bağımsız olarak, dilsel bir alana katılımımız ve dilsel bir habitusu geliştirmemiz, dilsel sermaye edinmeden düşünülemez (Susen, 2013, s. 214-215).

Dilsel sermaye ancak söz konusu sermayenin faillere belirli kazançlar, imtiyazlar sağlayacağı (veya faillerin konuştuğu ona bir kazanç sağlamamasından dolayı onu imtiyazsız kılan) bir alanın, dil piyasasının varlığıyla işler hale gelir. Dolayısıyla üretilen dilsel ifadelerin, söylemlerin duyarlı olduğu piyasa, dil piyasasıdır. Chomsky dilsel ifadenin veya söylemin kabul edilebilirliğini, dilbilgiselliğe indirgerken, Bourdieu kabul edilebilirliği yapılanmış piyasa yasalarına göre değerlendirir (Bourdieu, 2016a, s. 149). Bu, dilsel bir ifadenin, söylemin kabul edilmesinin yalnızca dilbilgisel yetkinliğe göre değil, aynı zamanda ve hatta daha da belirleyici olarak söylemlerin (dilsel ifadelerin) değerlendirildiği, onlara değer biçme ve fiyat koyma yeteneğine sahip alıcılara yönelik herhangi bir söylemin üretildiği bir dilsel piyasanın yapısına bağlı olduğunu gösterir. Çünkü dilsel yetkinlik tek başına, dilsel performansın değerini ya da kabul edilebilirliğinin nasıl olacağı konusunda bir ön bilgi sağlamaz (Bourdieu, 2016a, s. 149-150). Chomsky’nin ifade ettiği dilsel yetkinlik durumundan önce bir ön bilgi söz konusudur. Dil sermayesi, bir dilsel habitus, daha genel olarak bir habitus içerisinde elde edilir. “Yapısı ve kullanımı bakımından dil, habitusun merkezi araçlarından biridir.” (Hanks 1993, s. 139). Bununla birlikte “yapısı ve kullanımı bakımından habitus [da] dilin merkezi araçlarından biridir. Yatkınlık ve dilselliğin karşılıklı bağımlılığı, her toplumun iletişimsel altyapısında bulunur.” (Susen, 2013, s. 214). Bu, genel olarak habitus, özel olarak da dilsel habitus konusunun hermeneutik bir tarzda kavrandığını gösterse de yine de Bourdieu’nün dil sosyolojisinde dilsel habitusa verilen önemin dil piyasası analizinin gölgesinde kaldığı söylenebilir.

Dilsel Habitus: Dille Kurulan İlişki Biçimleri

Bu doğrultuda Bourdieu’nün tezi yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. “Dille bir ilişki edinilmeksizin bir dil edinilemez: kültür alanında edinilme tarzı, kendisini, söz konusu kazanımı belli bir kullanma şekli olarak, kazanılанда baki kılar. Zira bizzat edinilme biçimi, edinenle kazanım arasındaki nesnel ilişkilerin ifadesidir.” (Bourdieu ve Passeron, 2015, s. 156). Bundan dolayı “İletişim esnasında olup biten şeyin özü, iletişimin kendisine bakılarak açıklanamaz. İletişim esnasında olup bitenin özü ancak iletişimi mümkün kılan toplumsal

koşullara bakılarak açıklanabilir.” (Bourdieu, 2016b, s. 126). Dilbilimciler dilin başlıca işlevini, yani iletişim işlevini söz konusu toplumsal koşulları göz ardı ederek çözümleyemez. Çünkü *dilsel güç ilişkilerinin söz konusu olduğu durumlar iletişim kurulmadan konuşulan durumlardır* (Bourdieu, 2016a, s. 150-151). Dilsel bir durum hiçbir zaman salt dilsel olandan ibaret ve dilin içsel yapısından kaynaklı değildir (Bourdieu, 2016b, s. 129). Faillerin dilini etkileyen, belirleyen koşullar vardır ve bu dilsel iletişimin nasıl yapılacağını belirler. Diğer bir ifade ile dil kullanımı dünyanın anlamı üzerine doğrudan bir ön-düşünsel konsensüsü gerektirdiği için dilsel iletişim, paylaşılan varsayımların arka-plan ufku olmadan düşünülemez (Bourdieu'den akt. Susen, 2013, s. 204-205). Faillerin söz konusu arka-plan ufukları farklı olduğundan dolayı dil ile benzer bir ilişki kurmazlar ve dilsel iletişim bu varsayımlar çerçevesinde gerçekleşir. Dille kurulan farklı ilişki biçimleri dilin içsel yapısından değil, faillerin habituslarında temellendirilir.

“Ön-düşünsellik, arka-plan ufku” gibi nitelendirmeler aslında Bourdieu’de dilin doksayı içerisinde barındırmasından dolayıdır. Toplumsal faillerin dünyayı olduğu gibi kabul etmeye sevk eden bir inanç ilişkisine dayanan ilk deneyim, süregiden toplumsal hayata tartışmasız bir boyun eğiş veya kendiliğinden kabul edilen şeyler olarak doksa (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 58) gündelik hayatı çepeçevre sarar. Bu, hermeneutik gelenekte, özellikle Gadamer’in felsefi hermeneutiğinde ön-yargı kavramsallaştırmasına benzerdir ve bu bağlamda Bourdieu’nün dil kavrayışı ile Gadamer’in dil kavrayışı arasında ilk bakışta ilginç paralellikler kurulabilir. Bourdieu’ya göre “dil, doğallaştırılan, dolayısıyla göz ardı edilen, bilinç dışı araçları olarak işlev gösteren, muazzam bir ön-kabuller deposudur.” (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 246). Dil, dünyaya hem anlam yükleme ihtiyacının bir aracı ve hem de bir sonucu olduğu için;

[G]erçekle dilbilimsel bir ilişki kurmanın ancak toplumun simgesel dolayımly olarak doğal karşılanması yoluyla mümkün olması anlamında doksatik bir meseledir. Dilin doksik doğası, hem doğal olanın toplumsallaşmasına hem de toplumsal olanın doğallaşmasına katkıda bulunur (Susen, 2013, s. 219).

Bourdieu, genel olarak bütün çalışmalarda doksa problemine önem verir ve fakat yukarıda ifade edilen nedenden dolayı dilin doksa yüklü doğasına özellikle önem verir. Bu, dilin habitus bağlamındaki yorum dairesine ve buradan hareketle farklılaşma prensibini dikkate aldığı anlamına gelir. Dilsel alan ön-yargılıyla bezenmiştir, çünkü dile getirilen, söylenen ifadeler, söylemler kaçınılmaz olarak arka-planda işleyen kültüre, geleneğe gömülüdür.¹⁰

¹⁰ Bu bağlamda dil ve toplumsal hafıza arasında sıkı bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Sosyolojide toplumsal hafıza çalışmalarının öncüsü sayılan Halbwachs dil ve toplumsal hafıza ilişkisi rüya bağlamında, çok ilginç bir şekilde ortaya koyar. İnsanların ancak dil aracılığıyla müşterek düşünebildiğini ifade eder ve ekler “rüyaların tutarsızlığı [...] içsel dilin düzensizliğine karşılık gelir. Uyuyan insan, toplumun kontrolünden sıyrılır. Başkaları tarafından anlaşılmaya çalışmadığından, hiçbir şey bu insanı kendini doğru olarak ifade etmeye zorlamaz.” (Halbwachs, 2016, s. 87). Yine Turner, dilin, zaman içinde insanların tarihsel bilincinin kaçınılmaz olarak temel bir yönü ve bu nedenle paylaşılan bir hafızanın parçası olduğunu ifade eder (Turner, 2013, s. 288).

Dolayısıyla her dil edimi aslında söz konusu arka-planı, kültürel dokuyu beraberinde getirir. Diğer bir ifadeyle dille ilişki biçimi arasındaki farklılıklar dili farklı edinme biçimleridir (Bourdieu, 2016a, s. 154-158). Bourdieu dille kurulan ilişki biçimini, bedenle kurulan ilişki biçimine benzetir:

Dille kurulan ilişki, bedenle kurulan ilişkiyle yakından bağlantılı görünüyor. [Örneğin] burjuva bireyin bedenle veya dille kurduğu ilişki, kendini evindeymiş gibi hissedenlere, piyasa yasalarının lehine işlediği kimselere özgü rahat bir ilişkidir. Rahatlık deneyimi neredeyse ilahi bir deneyimdir. Olması gerektiği gibi olduğunu hissetmek, örnek gösterilecek bir kimse olmak mutlakiyet halini deneyimlemektir. İnsanların dinlerden talep ettiği şey de budur. Bu olması gerektiği gibi olma hissi, egemenlerin elde ettiği mutlak kazançlardan biridir. Tam tersine, küçük burjuvanın bedenle veya dille kurduğu ilişki ise çekingenlik ilişkisi olarak tabir edilebilecek bir ilişkidir, bir gerilim, kurallara aşırı derecede uyum çabası söz konusudur; her şeyi ya gereğinden fazla ya da gereğinden az yapar, sürekli diken üstündedir (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 160).

Thompson bu durumu yerinde bir örneklerle açıklar. Ona göre dilsel habitus bedene kazınmıştır ve bedensel *hexis*in bir boyutunu oluşturur. Aksan dili, dudakları belirli bir biçimde hareket ettirmenin bir sonucudur. Farklı sınıflara sahip insanların farklı aksanlara, ses tonlamalarına, konuşma biçimlerine sahip olması genel olarak habitusun toplumsal olarak yapılanmış karakterinin dil düzeyindeki tezahürüdür (Thompson, 1991, s. 17). Bourdieu toplumsal sınıfların dille kurmuş olduğu farklı ilişki biçimlerinden çıkan toplumsal eşitsizliklerin nasıl üretildiğini ve yeniden üretildiğini ampirik olarak eğitim sistemi üzerinden temellendirdiği çalışmalarında ortaya koyar. Neo-liberalizmin temel bir söylemi olan eğitimde fırsat eşitliğini sorunsallaştırır. Ona göre “eğitim sistemi sadece bir dil öğretmez, aynı zamanda dille belirli türden bir ilişki kurmayı da öğretir- ki bu ilişki nesnelerle, varlıklarla ve dünyayla bütünüyle *de-realize* biçimde kurulmuş bir ilişkiyle bağlantılıdır.” (2016a, s. 136). Okul sisteminde dile hâkim olan öğrenciler, ailelerinde edindikleri tanışıklıklara borçlu oldukları pratik hâkimiyeti, okul sayesinde yarı-âlimane hâkimiyete tahvil ederler. Böylece pedagojik iletişimin bilgilendirici verimi daima alımlayıcıların dilsel donanımlarıyla ilişkilidir. Bu da “tedrisi getirisi olan dil sermayesinin toplumsal sınıflar arasındaki eşitsiz dağılımı, toplumsal kökenle okuldaki başarı arasındaki [...] ilişkiyi tesis eden dolayımın en iyi gizlenenlerinden biridir.” (Bourdieu ve Passeron, 2015, s. 155). Tedrisi dille olan farklı ilişkiler, failerin toplumsal konumunun en kesin ayırt edici işaretleridir (Bourdieu ve Passeron, 2015, s. 156). Dolayısıyla dil ve dilin kullanımının yaratmış olduğu toplumsal eşitsizlikler her daim beraberinde söz konusu eşitsizliğin görünümünü gizleme işlevini de yerine getirir. Okul bu gizlenmiş, doğallaştırılmış eşitsizliğin tahakküm ilişkilerinin en iyi görünür kılınabileceği çalışma alanlarından -belki de en önemli- birisidir.

Dil Piyasası

Yukarıda Bourdieu'nün dilsel habitus kavrayışının alan teorisi güdümünde olduğu ifade edildi. Dil piyasası veya dilsel alan kavramsallaştırması bu doğrultuda dil sosyolojisinin merkezindedir. Bir söylemin veya bir ifade biçiminin diğeri arasında kendisini tek meşru söylem veya ifade olarak empoze etmesi ancak dil piyasasının birleştirilmesi ve sınıf, bölge veya etnik mensubiyet açısından farklı lehçelerin/dillerin meşru dil ve kullanımına karşı pratik olarak ölçülmesiyle mümkündür. Dil, farklı toplumsal alanların ürettiği söylemlerin simgesel bir aracıdır. Meşru söylemler normatif otoriteye sahip oldukları için, meşru olmayan söylemlerin kamusal alanda temsil edil(e)memesini sağlarlar. Söylemlerin yapılanmış bir alanın kuralları uyarınca meşru ve gayrı meşru olarak tanımlanması Wittgenstein'in dil oyunları teorisine dayanır. Bu anlamda Bourdieu'nün de düşüncesi üzerinde belirgin bir etkisi olduğunu kabul ettiği Wittgenstein'in bilhassa dil sosyolojisindeki etkileri barizdir. Bourdieu Wittgensteinci argümanlardan daha ziyade teorisindeki dilsel praksişi desteklemek için faydalanır. Faillerin dilsel üretimlerine nesnel olarak atfedilen olası değer ve her birinin dille ve dolayısıyla kendi üretimiyle sahip olabileceği ilişki, bir dilsel piyasanın oluşturulması için dil-dışı koşullar yerine getirildiğinde fiilen kurulan, pratik olarak rekabet eden değişkenler sistemi içinde tanımlanır (Bourdieu, 1991c, s. 53). Sembolik bir kuvvet ilişkileri sistemi olan dilsel piyasa her zaman özgül bir yaptırım sistemiyle kendisini dayatır. Bu dayatma sonucunda dilsel ürünlerin "bedelini" belirleyerek dilsel üretimi biçimlendirir. Dilsel piyasanın resmîlik ve sıkı bir yapılanma derecesi, bu piyasaya tahakküm edenlerin, yani meşru dilsel beceriyi elinde tutanların tahakküm etme dereceleriyle paraleldir (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 141; Bourdieu, 2015c, s. 91-92).

Bourdieu'ya göre "bir kimse söylemini değerlendirme, ona değer biçme ve bir fiyat koyma yeteneğine sahip alıcılara yönelik herhangi bir söylem ürettiğinde orada bir dilsel piyasa söz edilebilir." (2016a, s. 149-50). Piyasa terimi burada ekonomik indirgemeci bir tarzda kullanılmaz, tersine dilsel mücadelelerin temelinde ekonomik olmayan nedenler de bulunur ve bunlar son derece önemlidir (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 152). Dilsel yetkinlik tek başına dilsel bir performansın söz konusu piyasada değerinin ne olduğu konusunda bir bilgi sağlamadığı için başka faktörlerin, dil-dışı faktörlerin hesaba katılmasını gerektirir ve dil piyasası, dil-dışı faktörlerin alan teorisi içerisinde değerlendirilmesini mümkün kılar. Nasıl ki ekonomik metalar piyasasında belirli tekeller mevcutsa, aynı şekilde dil piyasasında da tekeller bulunur. Siyaset Bourdieu için dil piyasasındaki tekelleşmeye en iyi örnektir: "Siyasette sözcükler, bir kolektif iradesinin siyasal olarak meşru ifadesinin tekeli elinde bulundurdıkları için, sadece teslim ettiklerinin yararına değil, aynı zamanda çoğu kez onların yerine de konuşurlar." (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 142). Dil önemli bir mücadele nesnesi olduğu için, ulusal mücadelelerde "verili bir toplumsal durumu karakterize eden siyasal tahakküm mekanizmaları ile dilsel değer yasalarının oluşum

mekanizmaları arasında son derece bariz bir bağıllık ilişkisi söz konusudur.” (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 151). Dolayısıyla bir dil piyasasında faillerin ifade ettikleri söylemlerin, sözlerin sonuç vermesi, etki etmesi için yalnızca dilbilgisel anlamda doğru kelimelerin gramatik olarak söylenmesi yetmez, söylenen sözlerin toplumsal açıdan kabul gören sözler olması da gerekir (Bourdieu, 2016a, s. 149). Yani çözümleme, ancak dil piyasasının yapısını, yasalarını, işleyiş tarzını bilmekle yapılabilir. Dil piyasası, Bourdieu’nün dili bir mücadele nesnesi olarak konumlandığı zemindir.

Dilsel piyasanın temel yasası, piyasası olmayan bir yetkinliğin değersizleşmesidir. Yani yetkinlik, ancak onun bir değere sahip olduğu bir piyasa mevcutsa dilsel bir sermaye niteliği kazanabilir. Aksi takdirde yetkinlik, dilsel sermaye olmaktan çıkar. Sermaye ancak bir piyasası varsa sermaye niteliği kazanabilir, işlevselleşebilir ve kazanç sağlayabilir. Piyasanın belirli bir yapısının olması, ona bu yapıyı kazandıran nesnel ilişkilerle mümkündür. Piyasaya yapısını veren nesnel ilişkilerdir. Bu nesnel ilişkiler dilin içsel yapısı tarafından oluşmaz, “dil piyasası, dilsel ürünlerin üreticilerinin ve farklı konuşma pratiklerinin eşit olmadığı değer oluşum yasalarına sahiptir.” (Bourdieu, 2016a, s. 152-153). Dil piyasası, sembolik iktidar üzerindeki mücadelelerin ürünüdür. Bu, belirli konuşma biçimlerinin otorite temelinde kodlanmasının güvence altına alındığı bir mücadeledir ve söylemlerin değiş-tokuş edildiği dilsel alanın genel bağlamının parçasıdır. Dil piyasası, dilsel güç ilişkileri, daha genel olarak güç, tahakküm ilişkileri üzerinden işler. Bourdieu bu durumu Bearn dilinde Bearnlılara hitap eden bir belediye başkanını örnek vererek açıklar (vurgular bana ait):

Eğer Fransızca hâkim dil olmasaydı, birleşik bir dil piyasası olmasaydı, Fransızca meşru dil olmasaydı, meşru durumlarda konuşulması zorunlu olan meşru dil olmasaydı, orduda, pastanede, vergi dairesinde, okulda, günlük sohbetlerde vs. belediye başkanının halka Bearn dilinde hitap etmesi ‘dokunaklı’ olmayacaktı. Dilsel güç ilişkileri derken bunu kastediyorum işte. İçinde bulunan hususi durumu aşan ilişkilerdir bunlar, bizzat durumun kendisine bakılarak yakalanabilecek olan etkileşim ilişkilerinin ötesinde, yalnızca bunlara indirgenmeyecek olan ilişkiler. Bu önemli, çünkü durumdan söz ettiğimizde, salt etkileşimi işin içine soktuğumuz için toplumsalı da işin içine soktuğumuzu zannediyoruz (Bourdieu, 2016a, s. 154).

Bu alıntı, dilin iktidar ilişkilerinin bir aracı ya da dayanağı olduğu için, tüm dilsel ifadelerin gizil de olsa bir iktidar edimi olduğunu ve her dilsel alışverişin bir iktidar ediminin *güç-cüllüğünü* içermesi (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 140) iddiasını ortaya koymanın yanı sıra aynı zamanda Bourdieu’nün dil analizlerinin yaslanmış olduğu realist ilişkisel metodolojisini¹¹ neden benimsemiş olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Çünkü alıntıda verilen örnekte de görüldüğü gibi söylem düzeyinde dilsel eşitlik gösterilmesine rağmen neden söz konusu eşitliği sağlamak yerine bunun tam da eşitsizliği yeniden-ürettiğinin anlaşılması ancak bu metodolojik konumun hesaba katılmasıyla mümkündür. Dil, söy-

¹¹ Bourdieu’nün eleştirel realist metodolojisi için bkz. (Vandenberghe, 2012).

lem düzeyiyle kendisini sınırladığı takdirde dili aşan ve toplumsal açıdan onu bir anlamda belirleyen dil-dışı unsurlar yakalanmamış olur. Bourdieu'nün realist ilişkisel metodolojisi dil analizinde birbiriyle ilişkili iki boyutu hesaba katar: tarihsel ve yapısal boyut. Tarihsel boyut, doğallaştırılan, şeyleştirilen dili tekrar inşa edilmiş olumsal bir zemine çekerken; yapısal boyut ampirik düzeyi aşan katmanlaşmış bir gerçekliğin yakalanmasını mümkün kılar.

Bourdieu'ya göre en basit dilsel alışveriş, özgül bir toplumsal otoriteyle donanmış konuşmacı ile bu otoriteyi farklı derecelerde kabul eden muhatap arasında gerçekleştiği gibi aynı zamanda onların ait oldukları gruplar, sınıflar arasındaki tarihsel iktidar ilişkileri ağını beraberinde getirir. Söz konusu iktidar ilişkileri dilsel alışverişte çoğunlukla görünmezdir. Bu, ampirik düzeye bağlı kalındığında görünmeyen iktidar ilişkilerinin yapısı ifşa edilmediği sürece dilsel alışverişteki mesajın içeriği anlaşılamaz. Bundan dolayı bir dil çözümlemesinde “cinsiyet, eğitim düzeyi, toplumsal köken, yerleşim vb. her tür konumsal koordinatı devreye sokmak gerekir. Tüm bu değişkenler ‘iletişimsel eylemin’ nesnel yapısının belirlenmesinin her anında müdahalede bulunur ve dilsel etkileşimin aldığı biçim, bilinçdışı kalan ve her zaman konuşanların ‘arkasından’ işleyen bu yapıya derinden bağlıdır.” (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 137-138; Bourdieu, 2016a, s. 153). Bourdieu, post-kolonyal teorinin de sıklıkla üzerinde durduğu olguları bu duruma örnek olarak gösterir. Sömürge ile sömürge sonrası yerli halk ve sömürgeciler ile ilgili şöyle kritik bir soru sorar: “tahakküm eden, eşitlik kaygısının bir teminatı olarak ezilenin dilini benimseyecek midir?” Ona göre tahakküm eden, imtiyazsız bir konumda olan “muhatabının düzeyine ‘inmek’ amacıyla hâkim konumundan geçici ve gösterişçi bir biçimde feragat ederken, aslında varlığını sürdüren tahakküm ilişkisinden, onu inkâr ederek yararlanır.” (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 137 vd.). Bunu Amerika’da siyahlar ve beyazlar, Cezayir’de Cezayirliyle ile Fransızlar arasındaki dilsel ilişkilerde gözlemlemek mümkündür. “[B]ir Fransız bir Cezayirliyle ya da siyahi bir Amerikalı bir WASP ile konuşurken, birbiriyle konuşan iki kişi değildir, söz konusu olan: Onlar aracılığıyla bütün bir sömürgecilik tarihi ya da ABD’de siyahların [...] iktisadi, siyasal ve kültürel olarak tahakküm altına alınma tarihidir.” (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 139). Bu durumu, tarihsel ve toplumsal özgüllükleri ıskalamamak kaydıyla gerek sömürgecilik geçmişleri olan gerekse bu geçmişin farklı bir tarzda şekillendiği toplumlar üzerinden okumak ve sorgulamak mümkündür.

Dilsel Piyasanın İki Temel Mekanizması: Sansür ve Örtmece

Bir dile sahip olmak ancak onunla belirli bir ilişki içinde olabilir, failerin dilsel habitusla gelen farklı dilsel sermayelerine dil piyasası yasalarınca belirli değerler (kazanç-imtiyaz) biçilir. Kamusal alanlarda ya da Bourdieu'nün ifade ettiği piyasada her dilsel sermaye aynı oranda değere sahip değildir. Bu durum hem bir (oto)sansürün, örtmecenin hem de bu

sansürün, örtmecenin nasıl işlediğinin anlaşılması için devreye sokulan sembolik iktidar işleyişini beraberinde getirir: Bourdieu için sansür (censorship) ve örtmece (euphemism) sembolik bir üretim ve yeniden üretim söz konusu olduğu için vardır. Bourdieu için meşru bir dilin bir boyutu da sansür ve örtmecedir.

Basitçe bir biçime sokma işlemi olarak tanımlanabilen örtmece, söylemlerin her zaman bir dereceye kadar “iyi konuşma”, “doğru konuşma” gibi normlarla işlerlik kazanması anlamına gelir. Sansür ve örtmece dil piyasasında belirli algılama normlarının dayatıldığının göstergeleridir. Hem dil piyasası hem de daha genel anlamda alan bir sansür mekanizması gibi işlediği için “[...]söz konusu alana adımını atan herkes [...] derhal belirli bir yapının içinde, sermayenin dağılım yapısı içinde belirli bir yerde konumlandırılır[ır].” (Bourdieu, 2016c, s. 169-170). Örtmece ve sansür arasındaki fark örtmecenin meşru dili kullananlar lehine uzlaşma oluşumları olmalarıdır. Bu, ifade edici ilgi ile dilsel üretimin belirli ilişkilerine içkin olan sansür arasındaki alışverişten hâsıl olan bir uzlaşma oluşumudur (Bourdieu, 1991b, s. 78). Dil piyasasında sansür ve örtmece basitçe bir kelimenin yerine başka kelime kullanmak değildir, daha temel bir bağlamda bu; piyasanın, kamusal yapılanmanın taleplerine uygun ifade veya söylemlerin üretilmesi ve meşru olanların dayatılmasıdır. Diğer bir ifade ile sansür ve örtmece dil piyasasının Bourdieucü anlamda iki temel mekanizmasıdır. Bourdieu’nün ifadeleriyle:

[...] her ifade, dışavurumsal bir çıkar ve söz konusu ifadenin içinde sarf edildiği alanın yapısı tarafından oluşturulan bir sansür arasında bir ayarlamadır. Bu ayarlama, sonu, sansürlenmiş söylemin en uç aşaması olan tam bir sessizliğe kadar gidebilecek olan bir örtmece faaliyetinin ürünüdür. [...] belirli bir alanda neyin söylenebilir olduğu, şekle sokma olarak adlandırabileceğimiz [örtmece] bir işlemin sonucudur: konuşmak biçim vermek demektir. Bununla, söylemin en belirgin özelliklerini, biçimsel özelliklerini ve sadece özelliklerini de değil, üretiminin toplumsal koşullara borçlu olduğu şeyleri işaret etmek istiyorum.” (Bourdieu, 2016c, s. 167-168; 1991b, s. 78-79).

Belirli ifade ve söylemlerin sansürlenmesi ya da meşru ifade veya söylemler doğrultusunda faillerin kendilerine hem dilsel ifade anlamında hem de bedensel anlamda “çeki-düzen” vermeleri sembolik güç ve sembolik şiddet yoluyla sağlanır. Bu, sembolik güç ve şiddete maruz kalanların katkısı olmaksızın gerçekleşmez, bunun nedeni maruz kalanların sembolik güç ve şiddeti bu şekilde inşa etmelerinden dolayıdır (Bourdieu, 2015d, s. 56). “Her ifade bir tür sembolik şiddettir ve söz konusu şiddetin uygulanabilmesinin olmazsa olmaz koşulu, uygulayan ve maruz kalan tarafından olduğu şey olarak, yani şiddet olarak doğru şekilde teşhis edil(e)memesidir.” (Bourdieu, 2016c, s. 171). Dilin standardizasyonu ve meşrulaştırılması belirli konuşma biçimlerinin onaylanmasını, ödüllendirilmesini diğerinin ise susturulmasını beraberinde getirir. Burada susturulan dil, meşru kabul edilmeyen söylemler faillerin toplumsal yaşamlarıdır esasında. Can alıcı olan nokta Bourdieu’de sansürleme ve örtmecenin üstten inmece bir tarzda korkutma ve cezalandırma yoluyla yapıl-

mamasıdır (Bourdieu, 1991e, s. 137-162). Dilsel piyasa o denli yapılanmıştır ki söylemler adeta otomatik olarak sansürlenir. Failler meşru kabul edilen söylemleri, dilleri içselleştirdiklerinde ise sembolik şiddetin yürürlükte olduğu her an sansürün yanı sıra bir otosansür de işler. Bourdieu'nün ifadeleriyle:

Sembolik üretim söz konusu olduğunda, olası kâr beklentisiyle piyasa tarafından uygulanan kısıtlama, doğal olarak, yalnızca söyleme tarzını değil, aynı zamanda neyin mümkün olacağını da belirleyen, önceden tahmin edilen bir sansür, bir otosansür biçimini alır (Bourdieu, 1991b, s. 77).

Otosansürün tezahürünü Bourdieu'nün de sıklıkla ifade ettiği gibi orta sınıftan gelenlerin üst sınıfların dilini taklit etmelerinde görebiliriz. Görünmez olan ve tam da bundan dolayı ampirik gözlemin ötesindeki belirlenimlerin çözülmesi için realist bir bilim anlayışını gerektiren sembolik yapıların kendileri yapılandırıldıkları için bir yapılandırma gücüne sahiptir. Gerçekliği inşa etme gücüne sahip olduğu için sembolik güç, etkileşim ilişkilerine indirgenerek analiz edilemez. Çünkü bu, iktidar ilişkilerini iletişim ilişkilerine indirmek anlamına gelir. İletişim ilişkilerinin faillerin biriktirdiği maddi veya sembolik güce bağlı olan hediye ve potlaç gibi güç ilişkileri olduğunu söylemek yetmez, çünkü aynı zamanda sembolik sistemler, politik işlevlerini yerine getiren yapılandırılmış ve yapılandırıcı iletişim ve bilgi araçlarıdır. Sembolik iktidarın ayırt edici özelliği, ampirik görünümünün altında yatan iktidar ilişkilerine dayanır ve Weber'in ifade ettiği gibi tahakküm edilenin evcilleştirilmesine katkıda bulunur, yani bir sınıfın, grubun diğerine hükmetmesine, sembolik şiddetin uygulanmasına yardımcı olurlar (Bourdieu, 1991d, s. 166-168).

Sembolik Güç ve Sembolik Şiddet: Bütün Dilsel İfadeler Bir Güç Edimidir

Farklı sınıflar, toplumsal gruplar kendi çıkarlarına en uygun sosyal dünya tanımını dayatmayı amaçlayan sembolik bir mücadele içinde oldukları için eşitsizliklerin yeniden üretiminin en belirgin halinin dil üzerinden tezahür ettiğini söylemek mümkündür. Yani sıra mücadele, faillerin sosyal yaşamlarının, dillerinin meşruluğunu ortaya koymak için de gerçekleştirilir. Bu, eşitlik temelinde bir alanın, kamusal temsilin kurulmasına yönelik bir çatışmadır. Fakat Bourdieu, düşünce faaliyetinde kullanılan araçların da baskın ve meşru dil, düşünce ve söylem faaliyetinin ürünü olmasından ötürü bir handikaba dikkat çeker. Böylece ideolojik duruşlar alanının, toplumsal konumlar alanının şekil değiştirmiş bir biçimde yeniden üretmesini mümkün kılar. Bourdieu söz konusu sınıfların, toplumsal grupların mücadeleye ya doğrudan ya da gündelik hayatın sembolik çatışmaları için veya vekâleten meşru sembolik şiddetin tekeli üzerindeki bir mücadele üzerinden girebildiklerini ifade eder (Bourdieu, 1991d, s. 168). Dolayısıyla mücadele bir anlamda meşru sembolik şiddet tekeli elde etme veya muhafaza etme mücadelesidir. Meşru söylem tekeli kurmak, kamusal alandaki söylemlerin geçerliliğini denetim altına tutmak demektir. Bu, eğitim sistemi, dilbilim, özellikle akademya üzerinden dile dayanan sembolik şiddetin top-

luma yaygınlaştırılmasıyla mümkündür. Çünkü “sembolik sistemler, ayırt edici güçlerini, onlar aracılığıyla ifade edilen iktidar ilişkilerinin yalnızca yanlış anlaşılan anlam ilişkileri biçiminde tezahür etmesi gerçeğine borçludur.” (Bourdieu, 1991d, s. 170).

Bourdieu sembolik şiddeti ilk antropolojik çalışmalarında işlemeye başlasa da esas olarak bu çalışmalarının verilerine dayanan *Eril Tahakkümde* (2015d), Kabiliye toplumundaki kadın-erkek arasındaki iktidar ilişkilerini analiz ederken esaslı bir tanımlamasını yapar. Sembolik kavramı Bourdieu’de manevi, indirgemeci vb. anlamlarda kullanılmaz (Bourdieu, 2015c, s. 49-50). Bourdieu sosyolojisinde sembolik şiddetin en derine kök saldığı iki alan vardır: dil ve beden. Esasında paradoksal bir itaat olan sembolik şiddet:

[...] yumuşak, kurbanlarınca bile hissedilmeyen ve görülmeyen, çoğunlukla iletişimin ve tanımanın, veya, daha kesin olarak tanımamanın, kabullenmenin veya hatta, hissetmenin saf sembolik kanallarıyla uygulanan şiddet[tir]. Olağandışı ölçüde olağan olan bu toplumsal ilişki böylece, tahakküm eden kadar edilenin de tanıdığı ve kabullendiği bir sembolik ilke adına uygulanan tahakkümün mantığını yakalamamız için paha biçilmez bir fırsat sunmaktadır: bir dil (veya bir telaffuz), bir hayat tarzı (veya bir düşünme, konuşma veya eyleme biçimi), ve daha genel itibarıyla, ayırt edici bir özellik, nişan veya yafta (ki bunlar arasında sembolik açıdan en etkili mükemmel keyfi ve öngörülemeyen bir bedensel hassa olan deri rengidir) (Bourdieu, 2015c, s. 11-12).

Toplumsal failler, “belirlenimlere tabi olduklarında bile kendilerini belirleyeni yapılandırdıkları ölçüde belirleyenin etkililiğini üretmeye katkıda bulunan” (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 166) failler oldukları için sembolik şiddetin ve dolayısıyla tahakküm ilişkilerinin yeniden üretilmesinde rol oynarlar. Sembolik şiddet fiziksel şiddetten farklı olarak faileri belirli rollere ve davranışlara zor kullanılarak sevk etmediği için “şiddet” olarak görünmez ve fakat fiziksel şiddetten daha güçlü bir etkiye sahiptir. Failler içinde doğdukları toplumsal dünyayı olağan, doğal kabul ederler: “Hükmedilenler, tahakküm ilişkilerine hükmedenlerin bakış açısıyla oluşturulmuş kategorilerle bakarlar, bu da bu kategorilerin doğalmış gibi görünmelerine yol açar” (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 50). Hiçbir etkin aşılama ve ikna çabası içermemesi bakımından Gramsci’nin hegemonya kavramından farklı olarak sembolik şiddet, toplumsal failer üzerinde kendi suç ortaklığıyla uygulanan bir şiddet biçimidir (Bourdieu, 1991c, s. 50-51, 163 vd.; Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 166-167). Sembolik şiddet en etkili tahakküm mekanizmalarından biri olmasının nedeni oldukça incelikli, görünmediği için bir “şiddet” olarak tanımlanmamasındandır. Sembolik olarak yapılandırılmış toplumsal dünya, sembolik şiddet üzerinden failerin aşına olduğu ve bundan dolayı farkına varamadıkları tahakküm yapılarını erken ve uzun süreli bir deneyimle yeniden üretir (Bourdieu, 2015c, s. 55). Diğer bir ifadeyle sembolik sistemler yapılandırıldığı için deneyimi yaptıkları gibi düzenleyebilirler ve deneyimi düzenledikleri için pratikle pekiştirilirler. Tahakküm, sembolik sistemlerin kendi kategorilerini nihai olarak türettikleri iktidar ilişkilerine dayandırarak perçimler. İkna ve zora dayalı değil, rızaya dayalı olduğu için sembolik şiddet

“bir suç ortaklığı”dır. Bourdieu bunu, bilinçli bir gizlemeyle değil, dil dâhil semiyotik sistemler, habitus ve alan arasındaki yapısal ilişkilerle açıklar. Sembolik şiddet ve sembolik güç kavramları Bourdieu sosyolojisini bir uçtan bir uca sarmalar. Dil üzerine analizlerinin temeline ise bizzat sembolik şiddet ve sembolik güç kavramlarını yerleştirir. Bunu hem makale düzeyinde dil üzerine analizlerine hem dil probleminin önemli bir boyutunu oluşturan eğitim üzerine yapmış olduğu araştırmaların teorik temeline hem de dil ve devlet ilişkisini ele aldığı metinlerine bakarak anlamak mümkündür.

Sonuç

Makalede, Bourdieu’nün genel sosyolojik müktesebatıyla uyumlu güçlü bir dil sosyolojisi olduğu tafsılatlı bir biçimde ortaya konulmaya çalışıldı. Bourdieu külliyatı içerisinde arka planda kalan dil sosyolojisi teorisi, genel sosyolojik düşüncesiyle irtibatlandırılarak çerçevelendirildi. Metin içerisinde genel bütünlüğü bozmamak ve amacımızı gerçekleştirmek için Bourdieu’nün dil sosyolojisine yönelik eleştiriler büyük oranda paranteze alındı. Şimdi ise Bourdieu’nün dil sosyolojisine yönelik genel değerlendirmeler ve eleştiriler yapılacaktır. Söz konusu eleştirilerin geliştirilmeye muhtaç olduğunu söylemek isteriz.

Bourdieu için dil, sadece dile içkin olduğu düşünülen dilsel yeterlilik ve yetkinlikle tanımlanamaz, esas belirleyici olan dilin toplumsal açıdan belirli bir sermaye ile donatılmış bir sembolik güç olarak nasıl iş gördüğüdür. Dilsel yetkinlik ve yeterlilik toplumsal olarak belirlenir (Bourdieu, 1991a, s. 37; 1991b, s. 76; 2016a, s. 158). Bundan dolayı Bourdieu, dilin toplumsal alanlar içinde, hiyerarşik konumlarla nasıl bir ilişki içerisinde olduğu, sınıfsal farklılıkların dilsel sermayeyi nasıl belirlediği, meşru dilin devlet mekanizmasıyla nasıl tahkim edildiği ve eğitim üzerinden nasıl toplumsallaştırıldığı problemlerine odaklanır. Bourdieu açısından farklı toplumsal sınıflar kendi çıkarlarına uygun meşru bir sosyal dünya tanımlaması yaparlar ve tabii konumundaki toplumsal sınıflara bu tanımlama belirli mekanizmalarla dayatılır. Özellikle devlet mekanizması eliyle eğitim sistemi üzerinden sembolik şiddet en etkili biçimde dil üzerinden tezahür eder. Dil bu açıdan artık eşitsizliklerin yeniden üretilmesinde ve sürdürülmesinde bir çatışma, mücadele nesnesidir ve toplumsal ayrımın kendisinde belirginleştiği bir sosyal olgudur. Dilin devlet tarafından standartlaştırılması, dil bilimciler gibi etkin konumda bulunanlarca meşrulaştırılması ve eğitim yoluyla toplumsal geçerliliğinin ve kullanımının sağlanması belirli güç ilişkileriyle oluşur. Bu süreç sembolik şiddetle tahkim edilir. Başka bir ifadeyle süreç sembolik şiddet ile donatıldığı için bu kadar etkilidir. Mücadele artık bir anlamda meşru sembolik şiddet tekeline elde etme ya da koruma mücadelesidir (Bourdieu, 1991d, s. 168). Genel teorisindeki habitus, alan ve sembolik şiddet kavramlarıyla ilişkili olarak; Bourdieu, dilsel sermayenin görünüşte tarafsız, herkesin eşit koşullarda erişebildiği bir sermaye olmadığını, eşitsiz bir biçimde elde edildiğini belirtir ve dili çeşitli alanlardaki tahakküm ilişkilerinin yeniden

üretildiği bir mekanizma olarak görür. Dil, failin özerk anlam yaratımının bir aracı değil, tarihsel olarak bedenselleşmiş yapılar ve nesnel düzenlemeler arasındaki ilişki biçimlerine belirlenen bir olgudur. Bu bağlamda dilsel pratiklerin analiz edilmesinin koşulu, bireyle-
rin hangi koşullarda ve ne tür meşruiyet alanında konuşabildiklerini çözümlemek ve anlamaktır. Yani, bir dil sosyolojisi kurmak ve icra etmek ancak dilin toplumsal belirleyici koşullarının dilin içsel yapısının analizine öncelenmesiyle mümkündür.

Dil konusunda Bourdieu'ye gelen en önemli içkin eleştiri dilsel failliğin özerkliğine alan açmamasına yöneliktir (Susen, 2013, s. 220-227; Myles, 1999, s. 880, s. 890-895; Jenkins, 2006, s. 102; Salö, 2015, s. 534-535). Bu, daha temel bir bağlamda toplumsal güç ilişkilerinin üretilmesinde ve yeniden üretilmesinde bir uğrak olarak düşünülen dilin toplumsal dönüşümde nasıl bir etkisinin olduğunun cevapsız kalmasıdır.¹² Aslında Bourdieu bu problemin farkındadır fakat değişimi dilsel faillikle¹³ ilişkilendirmez. Ona göre: “piyasadaki farklı toplumsal sınıflara ait dilsel ürünlerin değerini belirleyen yasaların tamamını değiştirilmeden eğitim sisteminde kullanılan dili değiştirmek mümkün müdür? Veya dil alanındaki tahakküm ilişkilerini değiştirmeden, yani genel anlamda tahakküm ilişkilerini değiştirmeden bunu yapabilmek mümkün müdür?” (2016b, s. 124). Bourdieu'ye göre dilsel alanlarda değişimin gerçekleşmesi, ancak dil alanı dışındaki değişimlerle mümkündür. Dolayısıyla Gorski'nin de (2015) ifade ettiği gibi Bourdieu'de toplumsal değişim daha temel, yapısal bir bağlamda ve tarihsel olarak değerlendirilir. Bu durumun olgusal karşılığı kriz durumlarıdır. Kriz dönemleri ya da devrim dönemlerinde genel yapısal ilişkiler değiştiği için dilsel ilişkiler de değişime uğrar. Bu bağlamda ulus devletlerin dil politikalarının önemi haizdir (Fishman, 1974). Siyasal olasılık koşullarının neler olduğu sorusu sorulmadan dilsel faillğe alan açmak, onu özerkleştirmek tehlikeli bir ütopyadır (Bourdieu, 2016b, s. 125-130). Dolayısıyla her ne kadar dilsel faillik, Bourdieu'nün dil sosyolojisinde önemli bir eksiklik olarak görülse de Bourdieu bunun farkındadır ve fakat bunu bir eksiklik olarak görmez. Çünkü ona göre dil bağımsız değil, bağımlı bir değişkendir.

Daha temel bir eleştiri, dili bir mücadele nesnesi olarak analiz etmenin dil sosyolojisi sınırlarını daraltacağıdır. Bourdieu, dilin toplumsallıkla ilişkisini iki boyutta analiz eder. İlişkisel mantıkla Bourdieu herhangi bir dilsel ifadenin ve/ya söylemin çözümlenmesini dilsel habitus ve dilsel piyasa kesişiminin bir toplamı olarak görür. Dil, bir yandan sosyalleşmeyle birlikte bireyin toplumsallıkla ilişkisini kuran ve sosyal ilişkilerin bir motoru olarak “otantik” bağlamda işleyen bir mekanizma iken; diğer yandan bu mekanizmanın toplumsallık içerisinde belirli alanlarda nasıl ve ne kadar işler olabileceğinin belirli nes-

¹² Toplumsal yeniden üretimin nasıl toplumsal dönüşüme dönüştüğü problemi üzerinden başka sosyologların yanı sıra Bourdieu'yü de eleştiren bir metin için bkz. (Sewell, 1992).

¹³ Dili bir sosyal eylem olarak ele alan ve buradan hareketle dilsel faillik kavramını tartışan bir metin için bkz. (Ahearn, 2001).

nel ölçülerini verebilen bir nesne konumundadır. Habitusla Bourdieu dili, bir anlamda Durkheimci bir perspektifte analiz ederken; alan teorisiyle de daha Weberci ve Marksist bir çözümleme yapar.¹⁴

Bourdieu dil çözümlemelerinde iki boyutun, dilsel habitus ve dilsel alan veya dil piyasasının birlikte işler olduğunu belirtir. Evet, gerçekten de bu iki kavram onun dil sosyolojisinin teorik omurgasını oluşturur. Fakat özellikle devlet, eğitim sistemi ve bunlardan mülhem sembolik şiddet kavramları devreye girdikçe, analizleri derinleştikçe dilsel habitus analizi, dil piyasası analizinin gölgesinde kalır. Bourdieu dil ve toplumsallık ilişkisinde Durkheimci bir perspektiften giderek Weberci anlamda devlet düşüncesinin revize edilmiş bir biçimini ve Marksist çatışma kavrayışını daha fazla dikkate almıştır (Bourdieu, 2015c, s. 156, s. 198, 222, 411). Bu da dilsel habitusun artık dilsel piyasa ile olan ilişkisi nispetinde dikkate alınmasıyla sonuçlanmıştır. Dilin, dilsel piyasa boyutunun daha fazla dikkate alınmasıyla dil politik bir mücadele nesnesi konumuna indirgenir. Turner’a göre Bourdieu, Weber’den mülhem bir güzergahta ilerlediği için belirli bir alanda sembolik güç üzerindeki mücadelelere odaklanır ve fakat çok önemli bir bağlamı kaçıır. Bourdieu, bir toplumun duygularını ve bilincini ifade etme ve şekillendirmede dilin rolü hakkında çok az şey söyleyebilir. Bourdieu, Weber’in din çalışmalarından hareketle toplumsal hayatın sembolik gücüyle daha çok ilgilenirken; Durkheim’i “etnoloji” ve “ilkel” ile dar anlamda ilgilenen biri olarak dışlamak yerine onun “temel formlar” kavramını bir tür ilkellik kavramından ziyade kutsalın genel yapılarıyla ilişkili olarak değerlendirseydi söz konusu bağlamı yakalardı. Böylece dilin ortak bilincin bir bileşeni olarak temel biçimlerini hesaba katabilirdi (Turner, 2013, s. 289-290). İlgili çalışmamızda da ortaya koyduğumuz gibi Durkheim (2011) dilin toplumsal karakterini din bağlamında bize göre esaslı bir yerden açığa çıkarır. Ona göre konuşma ve her türlü dilsel alışveriş bireysel değil, gayr-ı şahsi bir tasavvurdur. İletişimi mümkün kılan da bu bireyüstü, gayr-ı şahsilihtir. Çünkü dil ve onu ifade eden kavramsal sitem müşterek, kolektif bir çabanın ürünüdür. Durkheim’in Bourdieu üzerindeki etkisi azımsanamaz. Fakat gerek Fransız geleneğinden gelmesi gerekse antropolojiye önem veren bir sosyolog olmasına rağmen Bourdieu’nün dil problemini çözümlerken Durkheim’i yeterince dikkate almaması düşündürücüdür. Aslında bu daha temel bir bağlamda Durkheim’den Bourdieu’ye uzanan Fransız sosyolojisinde dil kavrayışının nasıl dönüştüğü problemiyle yakından ilişkidir.

Son olarak, Bourdieu’nün araştırmalarının çoğunun Fransız toplumu üzerine yapıldığını hatırlamak gerekir. Bu, analizlerinin yalnızca üzerine araştırma yaptığı toplumlar için

¹⁴ Bourdieu’nün dil çözümlemeleri ile Marksist düşünür V. N. Voloshinov (2020) dil kavrayışı arasında önemli paralellikler bulunur. Bourdieu’nün ilgili çalışmalarında, Voloshinov’a herhangi bir referansa rastlamadık. Bunun temel nedeni, Voloshinov’un dili altyapıyla sıkı ilişkisi bağlamında Marksist açıdan değerlendirmesi olduğunu düşünüyoruz.

geçerli olduğu anlamına gelmez. Fakat başka toplumlar söz konusu olduğunda analizlerinin yetersiz geldiği durumların olabileceğini hesaba katmak gerekir. Örneğin Bourdieu dil ve kullanımının sembolik şiddetle ilişkisini ve meşruiyet açısından özellikle devlet mekanizması ile bağlantısını çok güçlü bir biçimde vurgular. Fakat farklı bağlamlarda bir uçta çoğul dil politikalarına açıklık olabileceği gibi, diğer uçta sembolik şiddetin ötesinde fiziksel şiddetin dil ve kullanımı üzerinde önemli bir etkisi olabileceği düşünülmelidir. Bu bağlamda dilin sağladığı imtiyazların temel olarak sembolik güç ve sembolik şiddetle gerçekleştiğini ifade etmek eksik olacaktır. Belirli tarihsel, toplumsal ve siyasal koşullarla çerçevelendiği için Bourdieu'nün dil çözümlemeleri farklı toplumlar ve devletler için operasyonelleştirilirken siyasal ve toplumsal koşullar dikkate alınarak bazı kavramsal genişletmelere gidilmelidir.

Yazar Notu	Bu makale, yazarın "Dil Sosyolojisinde Üretken Yapısalcı ve Uzlaşımçı Yaklaşımın Karşılaştırmalı Analizi" isimli doktora tezinden üretilmiştir.
Finansman Beyanı	Bu araştırma; kamu, ticari veya kâr amacı gütmeyen sektörlerdeki fon kuruluşlarından herhangi bir hibe almamıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı	Yazar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayımlanmasıyla ilgili olarak herhangi bir muhtemel çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.
Yazar Katkıları	Bu makale tek yazarlıdır. Kavramlaştırma, metodoloji, araştırma, yazım ve düzenleme süreçlerinin tamamı yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.
Etik Kurul Onayı	Bu çalışma, birincil veri toplama (anket, görüşme, deney vb.) içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.
Author's Note	This article is derived from the author's doctoral dissertation titled "A Comparative Analysis of the Generative Structuralist and Conventionalist Approaches in the Sociology of Language."
Funding Statement	This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.
Declaration of Interests	The author declares that there is no conflict of interest regarding the research, authorship, and/or publication of this article.
Author Contributions	This is a single-authored article. Conceptualization, methodology, investigation, writing, and editing were all carried out by the author.
Ethics Approval	This study did not involve primary data collection (surveys, interviews, experiments, etc.) and therefore did not require ethics committee approval.

Kaynakça/References

- Ahearn, L. M. (2001). Language and agency. *Annual Review of Anthropology*, 30, 109-137.
- Atkinson, P. (1985) *Language, structure and reproduction: An introduction to the sociology of Basil Bernstein*. Methuen.
- Bourdieu, P. (1991a). Introduction (G. Raymond & M. Adamson, Trans.). In J. B. Thompson (Ed.), *Language and symbolic power* (pp. 32-43). Polity Press.
- Bourdieu, P. (1991b). Price formation and the anticipation of profits (G. Raymond & M. Adamson, Trans.). In J. B. Thompson (Ed.), *Language and symbolic power* (pp. 65-90). Polity Press.

- Bourdieu, P. (1991c). The production and reproduction of legitimate language (G. Raymond & M. Adamson, Trans.). In J. B. Thompson (Ed.), *Language and symbolic power* (pp. 43-66). Polity Press.
- Bourdieu, P. (1991d). On symbolic power (G. Raymond & M. Adamson, Trans.). In J. B. Thompson (Ed.), *Language and symbolic power* (pp. 163-171). Polity Press.
- Bourdieu, P. (1991e). Censorship and the imposition of form (G. Raymond & M. Adamson, Trans.). In J. B. Thompson (Ed.), *Language and symbolic power* (pp. 137-162). Polity Press.
- Bourdieu, P. (2012). Sosyal sınıfı yapan nedir? (E. Göker, Çev.). G. Çeğin ve E. Göker (Haz.), *Tözcülüğün tasfiyesi: İlişkisel sosyolojide temel yaklaşımlar* içinde (s. 367-384). Note Bene Yayınları.
- Bourdieu, P. (2013b). Sosyal uzam ve sembolik iktidar (L. Ünsaldı, Çev.). *Seçilmiş metinler* içinde (s. 189-210). Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2015a). *Ayrım* (D. Fırat ve G. Berkkurt, Çev.). Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2015b). *Pratik nedenler* (H. U. Tanrıöver, Çev.). Hil Yayın.
- Bourdieu, P. (2015c). *Devlet üzerine* (A. Sümer, Çev.). İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015d). *Eril tahakküm* (B. Yılmaz, Çev.). Bağlam Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2016a). Dil piyasası (F. Öztürk ve ark., Çev.). *Sosyoloji meseleleri* içinde (s. 147-167). Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2016b). Konuşmak ne anlama gelir? (F. Öztürk ve ark., Çev.). *Sosyoloji meseleleri* içinde (s. 117-137). Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2016c). Sansür (F. Öztürk ve ark., Çev.). *Sosyoloji meseleleri* içinde (s. 167-173). Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2021). *Homo academicus* (N. Ökten ve ark., Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Passeron, J. C. (2014). *Varisler: Öğrenciler ve kültür* (L. Ünsaldı ve A. Sümer, Çev.). Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. ve Passeron, J. C. (2015). *Yeniden üretim: Eğitim sistemine ilişkin bir teorinin ilkeleri* (A. Sümer ve ark., Çev.). Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2003). *Düşünsel bir antropoloji için cevaplar* (N. Ökten, Çev.). İletişim Yayıncılık.
- Calhoun, C. (2015). Şimdiki zamanın sosyolojik analizi için (Ö. Akkaya, Çev.). Philip G. (Ed.), *Bourdieu ve tarihsel analiz* içinde (s. 65-110). Heretik Yayıncılık.
- Champagne, P., Lenoir, R., Poupeau, F. ve Rivière M. C. (2015). Editörlerin notu (A. Sümer, Çev.). *Devlet üzerine* içinde (s. 11-13). İletişim Yayınları.
- Collins, J. (1998). Language, subjectivity, and social dynamics in the writings of Pierre Bourdieu. *American Literary History*, 10(4), 725-732. <https://www.jstor.org/stable/490144>
- Durkheim, E. (2011). *Dini hayatın ilkel biçimleri*, (F. Aydın Çev.). Eskiyei Yayınları.
- Edelman, M. (1992). Language and symbolic power. *Contemporary Sociology*, 21(5), 717-719. <https://www.jstor.org/stable/2075589>
- Fishman, J. A. (1974). *Advances in language planning*. The Hague.
- Gorder, K. (1980). Understanding school knowledge: A critical appraisal of Basil Bernstein & Pierre Bourdieu. *Educational Theory*, 30, 335-346.
- Gorski, S. P. (2015). Giriş: Bir değişim teorisyeni olarak Bourdieu (Ö. Akkaya, Çev.). P. S. Gorski (Ed.), *Bourdieu ve tarihsel analiz* içinde (s. 17-40). Heretik Yayıncılık.
- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın toplumsal çerçeveleri* (B. Uçar, Çev.). Heretik Yayıncılık.
- Hanks, W. F. (1993). Notes on semantics in linguistic practice. In C. Calhoun, E. LiPuma, & M. Postone (Eds.), *Bourdieu: Critical perspectives* (pp. 139-55). University of Chicago Press.
- Hanks, W. F. (2005). Pierre Bourdieu and the practices of language. *Annual Review of Anthropology*, 34, 67-83. <https://www.jstor.org/stable/25064876>
- Harker, R. & May, S. A. (1993). Code and habitus: Comparing the accounts of Bernstein and Bourdieu. *British Journal of Sociology of Education*, 14(2), 169-178. <https://www.jstor.org/stable/1393025>
- Hawkins, G. M. (2013). *Language and the social: Investigations toward a new sociology of language* (Unpublished doctoral dissertation). London School of Economics and Political Science.

- Jenkins, R. (2006). *Pierre Bourdieu: Key sociologists*. Routledge.
- Kögler, H. H. (2019). Semiyotik yapısalcılığın üstesinden gelmek: Bourdieu'de dil ve habitus (A. Kadir G., Çev.). S. Susen & B. S. Turner (Ed.). *Pierre Bourdieu'nün mirası: Eleştirel söylemler içinde* (s. 305-334). Phoenix Yayınevi.
- Lemert, C. (2011). Ferdinand de Saussure ve toplumsal sözleşmenin neden kültürel açıdan rastlantısal olduğu üzerine (F. B. Aydar, Çev.). *Durkheim'in hayaletleri içinde* (s. 103-111). İş Bankası Yayınları.
- Myles, J. (1999). From habitus to mouth: Language and class in Bourdieu's sociology of language, *Theory and Society*, 28(6), 879-901.
- Nur, A. ve Koytak, E. (2014). Mümkün Bourdieu'ler uzayında bir Bourdieu: Türkiye bilimsel üretim alanında Bourdieu sosyolojisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(29), 331-363.
- Salö, L. (2015). The linguistic sense of placement: Habitus and the entextualization of translingual practices in Swedish Academia. *Journal of Sociolinguistics*, 19(4), 511-534. <https://doi.org/10.1111/josl.12147>
- Sewell, WH. Jr. (1992). A theory of structure: Duality, agency, and transformation. *American Journal of Sociology*, 98(1), 1-29. <https://www.jstor.org/stable/2781191>
- Susen, S. (2013). Bourdieusian reflections on language: Unavoidable conditions of the real speech situation. *Social Epistemology: A Journal of Knowledge, Culture and Policy*, 27(3-4), 199-246. <https://doi.org/10.1080/02691728.2013.818733>
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve iktidar: Pierre Bourdieu'nün sosyolojisi* (E. Gen, Çev.). İletişim Yayınları.
- Thompson, J. B. (1991). Introduction. In J. B. Thompson (Ed.), *Language and symbolic power* (pp. 1-31). Polity Press.
- Turner, B. (2013). Pierre Bourdieu and public liturgies. *Social Epistemology: A Journal of Knowledge, Culture and Policy*, 27(3-4), 287-294.
- Vandenbergh, F. (2012). Gerçek ilişkiseldir: Pierre Bourdieu'nün üretken yapısalcılığının bir analizi (Ü. Tatlıcan, Çev.). G. Çeğin ve E. Göker (Haz.), *Tözcülüğün tasfiyesi: İlişkisel sosyolojide temel yaklaşımlar içinde* (s. 386-435). Note Bene Yayınları.
- Voloshinov, N. V. (2020). *Marksizm ve dil felsefesi: Dil incelenmesinde sosyolojik yöntemin temel sorunları* (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı Yayınları.